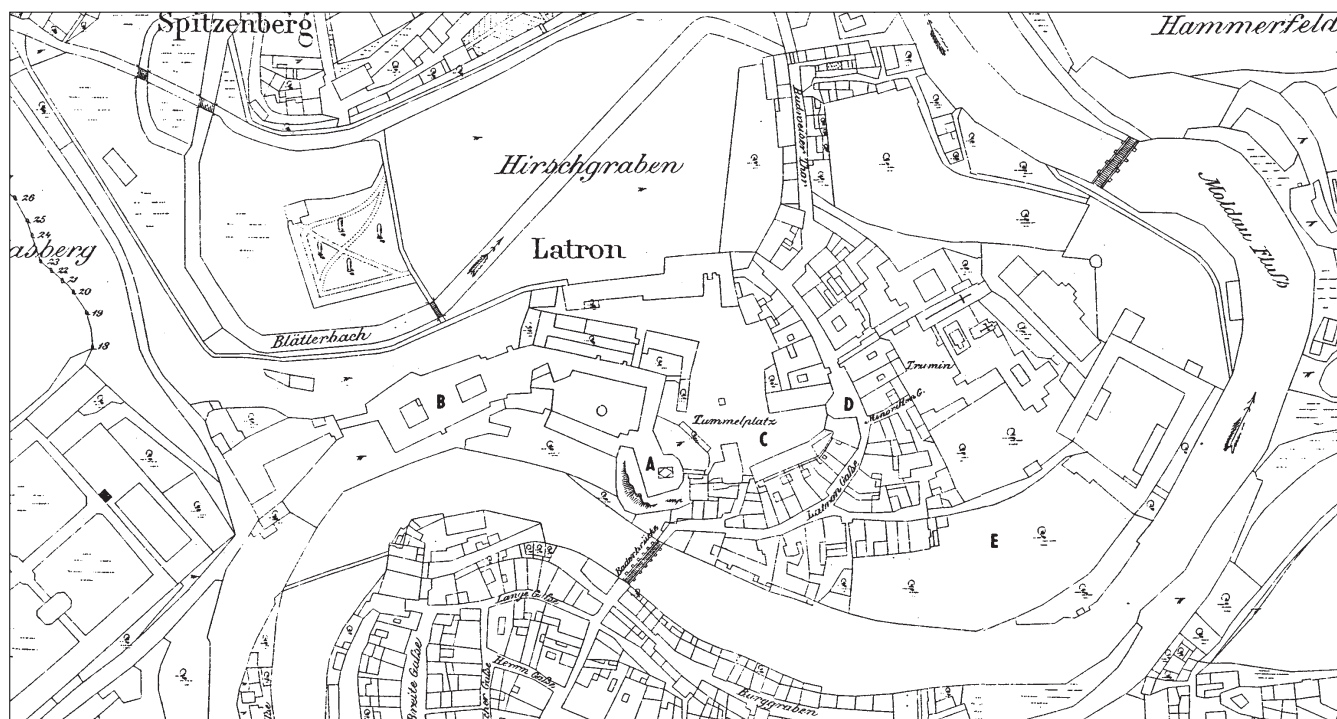

OPEVNĚNÍ MĚSTA ČESKÉHO KRUMLOVA VE STŘEDOVĚKU I - LATRÁN A NOVÉ MĚSTO

VLADISLAV RAZÍM

Obr. 1: Severní část Českého Krumlova na mapě stabilního katastru z roku 1827 (reambulovaná mapa). A - tzv. Hrádek, B - Horní hrad, C - předhradí (1. nádvoří), D - Latrán, E - Nové Město.

UVOD

Význam studia opevnění Českého Krumlova je úměrný skutečnosti, že byl již od svého vzniku někdy kolem roku 1300 rezidenčním městem nejvýznamnějšího šlechtického rodu českého království, a patřil tak k našim nejdůležitějším poddanským městům. Krumlov je však zároveň jedním z nejsložitějších a vývojově nejkomplikovanějších urbanistických celků u nás, a to se samozřejmě promítá i v obrazy fortifikačního systému a možnostech jeho poznání. Četná specifika pak zásadním způsobem ovlivňují metodu průzkumu, jež se musí podstatně odlišovat od běžné praxe.

Narozdíl od většiny ostatních středověkých českých měst nejde o jeden jasný urbanistický útvar, ale o celek tří samostatných jednotek - hradu s předhradím, Latránu s Novým Městem a vlastního města, které na sebe úzce navažují a jejichž samostatné fortifikace se také částečně časově i fyzicky překrývají (obr. 1, 2, 41).

Souměstí s hradem je položeno ve výjimečné terénní situaci, určené takřka beze zbytku skalními srázy a meandrujícím tokem řeky Vltavy. Vzhledem k tomu, že aglomerace prožívala během středověku kontinuální, nikdy významněji nenarušený demografický, hospodářský a v dů-

sledku toho i plošný rozvoj, který byl však zejména ve vlastním městě určen neměnnou hranicí, již představovala řeka, docházelo poměrně záhy k zahušťování zástavby při hradebním obvodu a k likvidaci nebo pohlcování hradebních zdí novými domy. Velká část hradebních konstrukcí se tak dnes i přes svoji existenci neprojevuje jako samostatná stavba, ale je obsažena v omítnutých průčelních nebo vnitřních zdech domů, na řadě míst není možnost rozlišení jednoznačná. Někde zástavba dokonce již ve středověku vystoupila vně linie opevnění, které přitom bylo lokálně odstraněno a dnes na některých místech nelze určit jeho přesný původní průběh.

Protože velká část opevnění již v renesanci a baroku splynula s domovní zástavbou, postrádáme při stavebně historickém průzkumu možnost postupovat obvyklým způsobem, zejména pokud jde o historickou - archivní část práce. Až do 18. století většinou v prostředí českých měst ke stavební podobě hradeb v archivech nebývá mnoho informací. V období, kdy zpravidla již přibývá pramenů, na jejichž základě lze přispět k rekonstrukci stavební podoby hradeb, tedy zejména v závěru 18. a v 19. století, kdy se postupně rozprodávaly a bořily, byly již krumlovské městské zdi z převážné části natolik překryty domovní zástavbou, že ve zdej-

Obr. 2: Plán Českého Krumlova z roku 1825 (SOA Třeboň, pob. Č. Krumlov). Dobře je patrný průběh parcelní čáry na místě zbořené hradební zdi mezi obou baštou a nárožím kvadratury klarisek (foto L. Pouzar).

ších pramenech k jejich stavební podobě nelze mnoho najít; archivní průzkum hradeb v Českém Krumlově se rovná spíše studiu dějin řady desítek jednotlivých domů v hradebním pásmu, což není v rámci speciálního průzkumu fortifikace reálné. Stavebně historický průzkum (dále SHP) zdejších městských domů však naštěstí již v minulých desetiletích intenzivně probíhal (srov. citace), a proto naše práce mohla průzkumy těch domů, které vstoupily do kontaktu s hradbami, využívat. Problém je ovšem v tom, že není k dispozici přesná evidence všech SHP, které byly realizovány, takže nejednou stojíme před otázkou, zdali chybějící elaborát některých domů se ztratil nebo nikdy nebyl vyhotoven. Při snaze identifikovat hradební relikty v jednotlivých domech byla využívána zaměření z těchto SHP, u domů, kde SHP nebyla k dispozici, bylo možno pracovat s novodobými (zejména celkové zaměření Latránu v měřítku 1 : 200) nebo archivními zaměřeními, ani ta však v řadě případů neexistují. Speciální archivní průzkum byl vyhotoven na válcovou baštu za minoritským klášterem (P. Zahradník), u níž byly rovněž provedeny dendrochronologický průzkum (J. Kyncl) a zaměření (srov. obr. 19).

Velmi omezená je možnost využití poměrně bohaté krumlovské ikonografie, neboť také ona většinou pochází z dob, kdy se již hradby jako samostatná stavba vizuálně projevovaly velmi omezeně. Nepokládali jsme proto za účelné prezentovat v této souhrnné studii vyčerpávající seznam ikonografických pramenů zobrazujících části města, jimiž probíhaly hradby, ale průběžně uvádíme jen ty, které mají význam pro řešení stavební podoby a průběhu městských fortifikací. Šťastnou shodou okolností se naopak dochova-

la plánová dokumentace kompletně zaniklých městských bran. Další specifika studia krumlovských hradeb uvádíme dále v textu.

V tomto příspěvku se věnujeme pouze území na levém břehu Vltavy, pomíjíme tedy problematiku vlastního vnitřního města.¹⁾ Pro úsporu místa jsme na nutné minimum omezili prezentaci popisné části stavební analýzy dochovaných částí hradeb a ze stejného důvodu se rovněž samostatně nevěnujeme dosavadní literatuře k danému tématu, která je ostatně poměrně skromná a nevychází z podrobnějšího studia vlastních hradebních relikтів; vyrovnáváme se s ní postupně v textu. Jen zcela orientačně připomínáme obecnější informace o dějinách města, které jsou jinak běžně dostupné v literatuře (srov. též souhrnnou studii J. Müllera v tomto čísle časopisu s přehledem literatury).

K PROBLEMATICE URBANISTICKÉHO VÝVOJE LATRÁNU A NOVÉHO MĚSTA

Za základní krystalizační jádro středověké sídelní aglomerace Krumlova lze považovat zdejší hrad, vybudovaný na skále nad levým břehem řeky Vltavy, která tu vytváří dva výrazné zákruty. Hrad byl založen rodem Vítkovců a poprvé je zmíněn k roku 1253. V odborné literatuře je dosud jednotně identifikován s tzv. Hrádkem, jehož hlavní součástí byla dodnes Krumlovu vévodící válcová věž.²⁾ Tato před-

1) Důvodem rozdělení do dvou částí je přílišná rozsáhlost tématu. Opevnění vnitřního města zřejmě bude publikováno v některém z dalších čísel tohoto časopisu. Opevnění hradu se věnujeme jen v míře, která je nezbytná pro pochopení funkce a významu ostatních fortifikací.

stava však nevychází z jednoznačných důkazů, zejména pokud se týče skutečného rozsahu hradu a stáří vlastní věže. Staveniště je součástí poměrně komplikované terénní konfigurace, která napovídá, že zástavba, ale zejména opevnění hradu mohly být složitější a rozsáhlejší, než je samotný tzv. Hrádek. V podstatě však šlo o ostrožní polohu, vymezenou na jihu a západě skalnatým srázem k řece a na východě menším převýšením, kvůli němuž zde zřejmě již od počátků existence hradu byl vyhlouben příkop. Vlastní skalnatá a výrazně stoupající šíje na severozápadní straně sice byla před pozdějšími úpravami při rozšiřování hradu evidentně velmi neschůdná, je však pravděpodobné, že již v počátečním období existence hradu byla nějak opevněna.

Mimořádná členitost terénu a poměrně ostrý skalní hřbet severozápadně od Hrádku, dosud patrný v suterénech postupně rozvinutého druhého hradního jádra,³⁾ nasvědčují tomu, že tudy původně nevedla žádná cesta a že jediná přístupová komunikace k Hrádku šla pouze od východu, z prostoru dnešního Latránu. Tato cesta z Latránu pak nejspíše překonávala zmíněný příkop přibližně severně od Hrádku (nemusel být totožný s dochovaným příkopem) (obr. 42a).

Velmi pozoruhodná je v této souvislosti otázka konfigurace terénu a využití plochy před tímto příkopem. Mezi předpokládaným jádrem hradu, tedy dnešním Hrádkem, a latránskou ulicí leží rozlehlá svažité plocha o rozměru takřka 100 × 100 m, někdy zv. Rejdiště či Tumelplatz (obr. 1C), nepočítáme-li v to prostor severně a severozápadně od Hrádku, včetně druhého nádvoří. Ten měl vzhledem ke své značné svažitosti severním směrem původně patrně spíše charakter intenzivně nevyužívaného terénního úbočí, přitom je však zajímavou otázkou, jakým způsobem zde vyzníval zmíněný příkop. Prostor před hradem lze pokládat za předhradí šlechtického hradu s hospodářskými budovami a provozy. Na druhé straně však musíme počítat s tím, že terén mezi Hrádkem a Latránem mohl mít původně mnohem méně rovný povrch než dnes, a že tedy v počátečních fázích existence hradu nemusel být intenzivněji využíván. Vlastní Latrán, zástavbu tvořící obloukovitě probíhající ulici na východní až jižní straně uvažovaného předhradního prostoru, je možno vnímat jako koncentraci obytných budov, náležejících lidem služebně sepnatým s životem hradu.

Dosavadní poznání na základě stavebně historického průzkumu nedovoluje žádnou dochovanou stavbu popsa-

Obr. 3: Český Krumlov. Pohled z věže Hrádku k východu. V popředí 1. nádvoří s tzv. Červenou branou, za ní Latrán, v pozadí klášter minoritů (uprostřed), klarisek (vlevo) a areál panského pivovaru (vpravo) (foto autor, 1999).

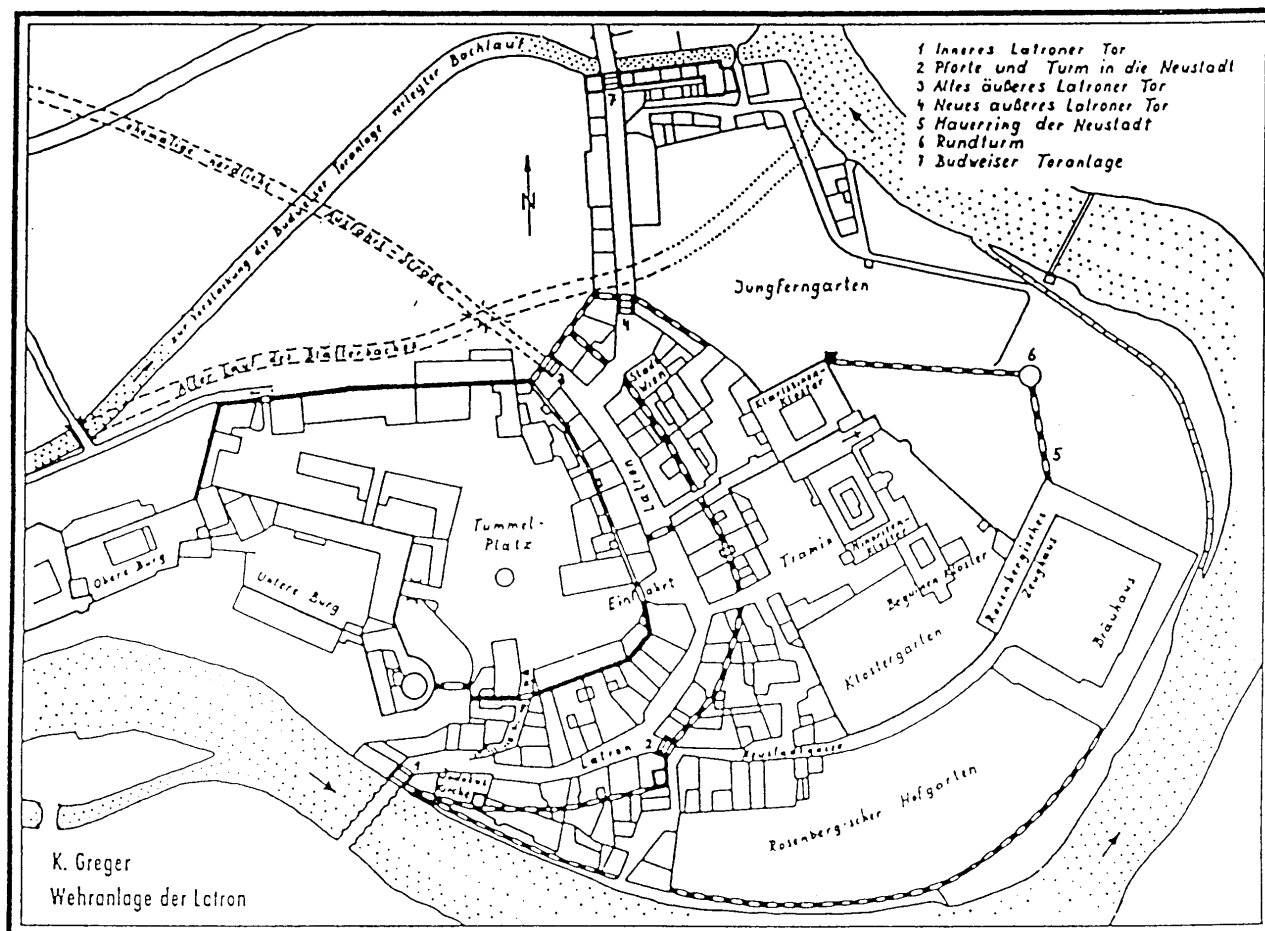
ného osídlení a zástavby před hradním jádrem považovat za starší než pozdně gotickou, proto by bylo možné teoreticky připustit, že zastavěné plochy a uliční čáry byly zpočátku odlišné od dnešního, resp. doloženého stavu. Tato možnost je však krajně nepravděpodobná vzhledem ke konkrétní terénní konfiguraci celého východního a jihovýchodního předpolí hradu. Svažitá plocha samotného předhradí je na jižní straně, mezi skalou Hrádku a tzv. Červenou branou (obr. 42/6), vymezena velmi výrazným terénním zlomem, v jehož úbočí jsou založeny domy severní fronty latránské ulice. Od této ulice jižním směrem k řece je svah již mírnější, i když rovněž velmi znatelný. Latránská ulice od paty skály Hrádku, tedy od mostu přes řeku stoupá až k Červené bráně, přičemž blíže k této bráně je stoupání vlastní ulice výraznější. Úbočí terénního zlomu na jižní straně předhradí se tak směrem k východu zkracuje, až se v místech Červené brány takřka vytrácí a svažitý terén předhradí východním směrem přechází v jen mírné klesání, které končí až za areálem klášterů korytem Vltavy. Na severu předhradí sledovala Polečnice (Chvalšinský potok), která na rozdíl od dnešní situace tekla přibližně východním směrem, až splýnula s Vltavou. Vlastní latránská ulice se od Červené brány k severu mírně sklání. Na svém severním konci, při dnešních domech čp. 73 a 74, ústila nepochybně nějakou formou brány, doložené však až od 16. století (např. k roku 1552 dům čp. 73 uváděn jako „dům...který leží v Latráně u fortny k rybníku“) (obr. 42/2).⁴⁾

Je tedy velmi pravděpodobné, že severní část latránské ulice je plynulou součástí původní, nejstarší a zpočátku zřejmě také jediné přístupové cesty k hradu, která sledovala pod celou severní frontou dnešního hradu a zámku jižní břeh Polečnice a nejmírnějším možným stoupáním kolem severního a východního obvodu předhradí ústila do brány.

2) Např. D. Menclová, *České hrady*, Praha 1972, díl I., s. 176 - 178, 405 - 407, díl II., s. 259 - 261, 485 - 488 a tam uvedená literatura; T. Durdík, *Encyklopedie českých hradů*, Praha 1995, s. 73 - 74. Prameny ke středověkým dějinám hradu cituje A. Kubíková v tomto čísle časopisu.

3) Např. J. Muk - L. Lancinger, *Český Krumlov, stavebně historický průzkum*, Horní zámek, SHP SÚRPMO Praha, 1991, rkp.

4) SOA Č. Krumlov, *Velkostatek Český Krumlov*, I Ab No. 28 (citace též v: A. Kubíková, *Českokrumlovské městské brány*, Jihočeský sborník historický, LV, 1986, č. 1, s. 11 - 21).

Obr. 4: Český Krumlov. Rekonstrukce hradebního systému Latránu a Nového Města podle K. Tannicha (cit. v pozn. 24).

Ta nejspíše ležela právě v místech Červené brány, jejíž středověká forma se však nedochovala (obr. 3). Dolní část latránské ulice mezi Červenou branou a dnešním Lazebnickým mostem přes Vltavu naopak není nutno a priori chápat jako integrální součást této komunikace. Zatímco horní část ulice pokládáme za díl přístupové komunikace do hradu, jde v případě dolní části evidentně o spojnici hradu s městem, která vzhledem k výše popsanému terénu nemohla vést jinou trasou. Poloha Lazebnického mostu je nepochybně rovněž velmi stará, ať už souvisí až se založením města na protějším břehu nebo s dobou starší. Z pohledu latránské strany byl most situován přímo pod kontrolou hradu, jeho umístění více k západu nebylo možné kvůli příkré skále, která zde spadá do řeky, a při umístění naopak východním směrem by cesta k bráně do předhradí musela stoupat příliš prudce. Také z pohledu opačné strany řeky by však situování mostu dále k východu nebylo výhodné z terénních příčin (viz část o opevnění vlastního města). Vznik horní a dolní části latránské ulice tak vzhledem k nejednotné funkci nemusel být nutně synchronní, i když naopak musíme připustit dosud v literatuře běžně uvažovanou možnost, že již před vznikem městského osídlení na obou březích Vltavy tudy procházela dálková komunikace ve směru od Rožmberka na Prachatice.

Kdy se zformovala oboustranná zástavba při latránské ulici, přesně nevíme, a je pravděpodobný složitější vývoj. Vzhledem k výše řečenému je totiž možné, že se domy při obou ramenech cesty, sbíhajících se před branou do předhradí, koncentrovaly až později a postupně. Cestu samu nel-

ze automaticky považovat za součást cílevědomé urbanistické koncepce, o níž v pravém slova smyslu zde nemůžeme hovořit. Původně mohly být příbytky hradního personálu umístěné spíše ve vlastním předhradí a teprve se stoupající intenzitou hospodářského využití tohoto prostoru mohly zaujmout oddělené místo. Ještě roku 1347 Petr z Rožmberka ve své známé listině Latrán mezi předměstími výslovně nejmenuje a nápadná je rovněž několikrát lokalizace panského špitálu v této době „*sub castro Crumnav ad pedem pontis sito*“, bez zmínky o hromadné zástavbě místa.⁵⁾ Přesto je však pravděpodobné, že se latránské osídlení, jakožto sídelní jednotka úzce vázaná na provoz hradu, zformovalo relativně nedlouho po jeho založení. Nasvědčují tomu i archeologické nálezy z parcely domu čp. 23, datované již do poslední třetiny 13. století.⁶⁾

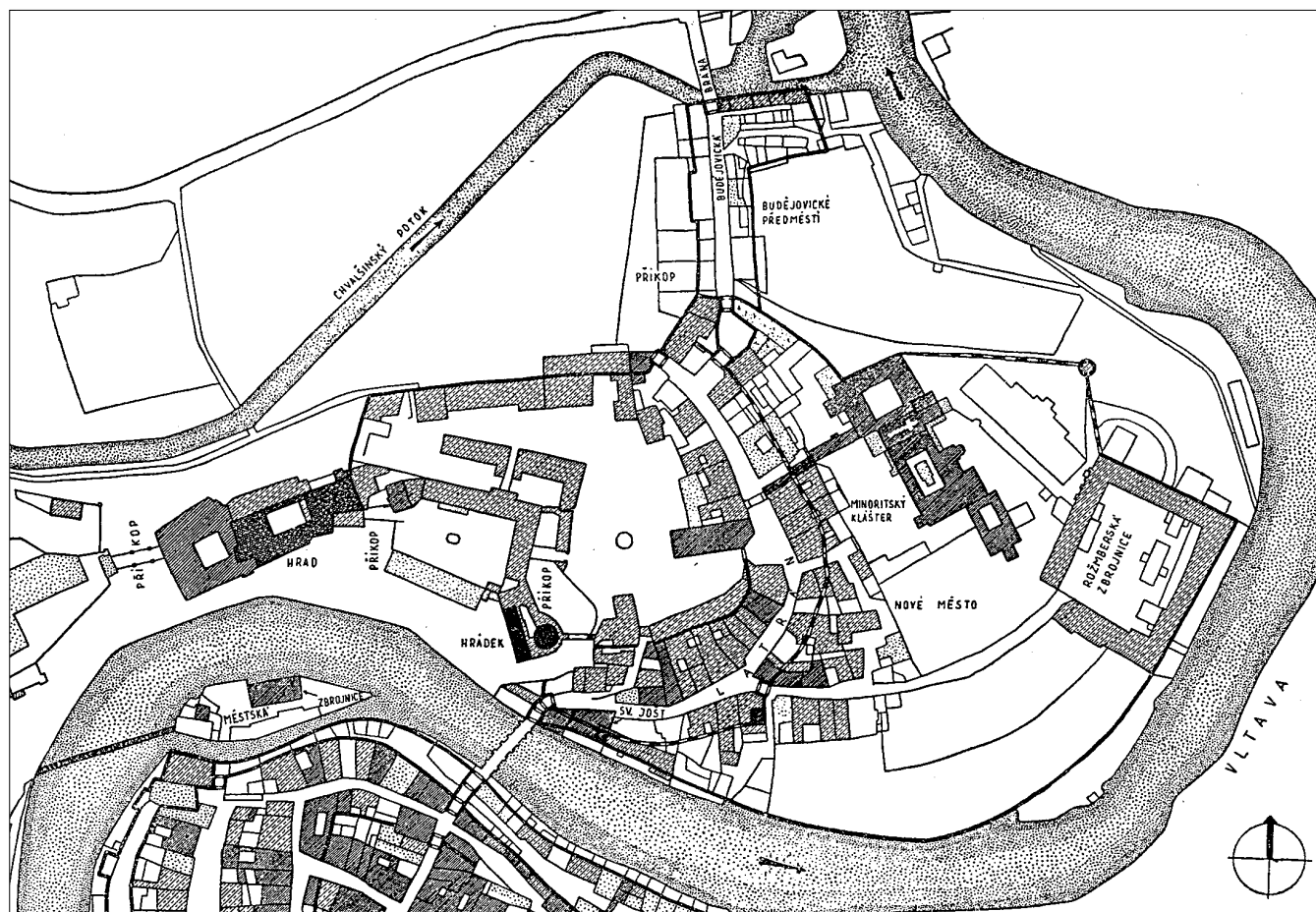
Za nepřímý doklad existence Latránu (nikoliv však ucelené dvouradé zástavby) již ve 13. století patrně můžeme pokládat konstituování vlastního města na druhém břehu řeky již před rokem 1309, kdy je poprvé písemně doloženo.⁷⁾ Založení města až v určité návaznosti na rozvinuté hospodářské a služební zázemí hradu je pravděpodobné.

První otázka související se sledovanou problematikou

5) Urkundenbuch der Stadt Krummaw in Böhmen, ed. V. Schmidt, A. Picha, Prag 1908, díl I. (1253 - 1419), Prag 1910, díl II. (1420 - 1480), pass.

6) M. Erné, Archeologické výzkumy v historickém jádru Českého Krumlova v roce 1994, Archeologické rozhledy XLVII, 1995, s. 455 - 459.

7) Regesta diplomata nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, II, Praha 1882, s. 952, č. 2191 (ed. J. Emler). Viz též v ohlášené části o opevnění vlastního města.

Obr. 5: Český Krumlov. Rekonstrukce hradebního systému Latránu a Nového Města podle V. Mencla (cit. v pozn. 25).

městského opevnění krumlovského souměstí se týká dosud v literatuře uvažovaného ohrazení plochy předhradí (Rejdiště) proti obloukovitě probíhající zástavbě Latránu na jejím úpatí.

Z hlediska našich omezených znalostí o zástavbě a funkcích středověkých předhradí, respektive latránů jako jejich speciální varianty,⁸⁾ nelze a priori předpokládat, že byly vzájemně od sebe odděleny fortifikační hradbou hospodářská a obytná část. Hledat případnou souvislou hradební zeď v tomto prostoru je velmi nesnadné. Neuvádí ji žádný známý písemný ani jiný pramen a jedinou cestou poznání je zde rozbor dispozic jednotlivých domů. Domy při západní a severní straně hlavní latránské ulice nenásvědčují tomu, že by byly jednotně přiloženy k nějaké souvislé hradební linii, která by již ve středověku vymezovala předhradí. Tato linie však mohla pozdější stavební aktivitou zaniknout. Vyloučit nemůžeme ani možnost, že hradba předhradí severně od Červené brány probíhala v místech dnešní uliční čáry, zatímco mezi Červenou branou a úpatím skály Hrádku naopak v pozadí latránských domů. Řada domů severně od Červené brány, z nichž některé svým původem zřejmě patří ještě do středověku,⁹⁾ by pak byla později přiložena k vnitřnímu líci hradby, kdežto domy jižně od Červené brány, rovněž převážně středověkých kořenů, by kopírovaly líc vněj-

ší. Průzkum bohužel neumožňuje posoudit časové relace mezi vznikem jednotlivých domů, či alespoň mezi severní a jižní skupinou. U severní skupiny rozhodně nemůžeme tvrdit, že šlo původně o domy orientované průčelími k zámku, a teprve druhotně „otočené“ do latránské ulice. Naopak by bylo pravděpodobnější, že domy zde vznikly až poté, kdy případná hradba ztratila smysl a byla domy vlastně nahrazena. Zánik uvažované hradby předhradí, jejíž hmotu však v dnešní zástavbě opravdu nelze ani na jediném místě exaktně prokázat, by musel být dosti časný podle bývalé sýpky čp. 57 u Červené brány, která podle stavebně historického průzkumu vznikla jako jednotná stavba nejpozději někdy na přelomu 15. a 16. století, aniž by ve své hmotě hradbu použila.¹⁰⁾ Naopak zkosené jihovýchodní nároží budovy evidentně respektuje starý náběh cesty k bráně. Spor by mohl být o to, zda hradba probíhala v linii severního nebo jižního průčelí bývalých stájí čp. 232, které jako goticko-renesanční novostavba rovněž reliktu uvažované hradby patrně nevykazují.¹¹⁾ Samotný reliéf terénu však napovídá, že stáje by byly přistavěny k vnitřnímu líci hradby.

Problém případného opevnění mezi předhradím a Latránem lze tedy shrnout tak, že o této hradbě sice nemáme nezvratné doklady, ale nemůžeme ji ani vyloučit. Situace

8) Např. T. Durdík, cit. v pozn. 2, pass.

9) J. Muk, Český Krumlov, Stavebně historický průzkum objektů, díl 2., SÚRPMO Praha 1962, rkp.; L. Lancinger, J. Muk, Český Krumlov, Latrán, stavebně historický průzkum čp. 56, SÚRPMO Praha 1991, rkp.; tůž, čp. 66, SÚRPMO Praha 1991, rkp. (Rukopisy stavebně historických

průzkumů této autorské dvojice v dalších poznámkách již uvádíme pouze zkratkou L-M s čp. objektu a rokem vyhotovení). D. Menclová (cit. v pozn. 2, díl I., s. 177, obr. 233) znázorňuje severně od Červené brány plynule probíhající zeď v pozadí domů, existenci této zdi však nemůžeme potvrdit.

10) L-M, čp. 57, 1991.

11) L-M, čp. 232, 1990.

Červené brány může být jejím velmi starým reliktem. Pojednávání úsek zdi bychom ovšem museli kvalifikovat jako hradbu předhradí a nikoliv jako hradbu městskou. Zeď sama pak konečně nemusela mít ani vysloveně fortifikační charakter.¹²⁾

Rozvoj a funkce zástavby před hradem mohly být záhy ovlivněny plošným rozvojem samotného hradu. Během celé druhé poloviny 13. století o něm nemáme žádný doklad, to však neznamená, že zde neprobíhaly i významnější změny. Když vymřela krumlovská větev Vítkovců, získal roku 1302 Krumlov do vlastnictví Jindřich z Rožmberka, který z něj spolu se synem Petrem I. (1310 - 1347) brzy vybudoval význačnou rezidenci svého rodu, jak ostatně příslušelo přednímu postavení obou pánů v hierarchii feudálního zebříčku království. Na skalním hřebeni nad Hrádkem byl novými majiteli vybudován možná již dříve založený tzv. Horní hrad, jehož silueta s dvojicí hranolových věží se stala novou dominantou sídelní aglomerace. Nový hrad již byl přístupný nejen od Latránu a Hrádku, ale pravděpodobně i z druhé strany, ze skalní šíje.¹³⁾ Z hlediska dalších osudů Latránu však byla podstatná ta skutečnost, že terénní podmínky na západním předpolí hradu neumožnily vznik druhého předhradí v těchto místech a východní příchod do hradu tak neztratil svůj význam. Cesta k západní bráně hradu se nespíše odpojovala ze starší cesty v údolí Polečnice a stoupala vzhůru napříč svahem severozápadně od barokního zámeckého divadla.¹⁴⁾

S Latránem jako svébytnou sídelní jednotkou se v pramenech setkáváme poměrně pozdě, jeho název v této podobě se objevuje až v 70. letech 14. století.¹⁵⁾ Po vzniku města Krumlova na opačném břehu řeky někdy před rokem 1309 se sice právně stal jeho předměstím, zřejmě vzhledem ke svému původu a tradici jako podhradí velmožské rezidence si však naproti tomu podržel jisté výjimečné postavení. Nebytí výše uvedených nepřímých dokladů na základě úzké vazby na komunikace podmíněné terénem, neuměli bychom si jen z písemných pramenů vytvořit představu o základním dispozičním schématu Latránu. Jak bylo zmíněno, ještě kolem poloviny 14. století je lokalizace špitálu u Lazebnického mostu uváděna jen jako „*pod hradem u paty mostu*“,¹⁶⁾ nebo „*před městem*“.¹⁷⁾ Také minoritský klášter, založený dokonce vně zástavby Latránu, je roku 1372 lokalizován pouze „*pod hrad*“.¹⁸⁾ Nejnápadnější je uvedená skutečnost, že se Latrán nejmenuje v privilegii Petra z Rožmberka z roku 1347, jímž připojil ke krumlovskému městskému obvodu předměstí a několik vesnic a dvorů v okolí.¹⁹⁾

Během 1. třetiny 14. století byl při řece v sousedství mostu vybudován špitál s kostelem sv. Jošta²⁰⁾ a těsně před rokem 1358 vznikl klášter minoritů a klarisek,²¹⁾ umístěný východně od severní části hlavní latránské ulice, na ploše mezi ní a svahem k Polečnici a Vltavě. Fundátorem špitálu i kláštera nebylo město, ale rožmberská vrchnost. Nejpozději v 70. letech 14. století již existovalo tzv. Nové Město, založené zhruba v prostoru mezi jižní hranicí klášterního areálu a řekou.²²⁾ Nové Město je třeba chápat nikoliv jako rozšíření Latránu, jakožto podhradí, ale samotného města na druhém břehu řeky, které v té době dovršilo etapu významného ekonomického a demografického rozvoje, ale ve svém bezprostředním sousedství nemělo pro rozšíření potřebný prostor. O urbanistické osnově tohoto nového městského útvaru, jeho rozloze, konkrétní návaznosti na zástavbu Latránu a areál klášterů však víme velmi málo, neboť byly zastřeny pozdější stavební činností a změnou využití celých velkých ploch již před koncem 16. století.²³⁾ Dnešní indicií někdejší existence Nového Města je ulička Na Novém Městě, odbočující z Latránu k panskému pivovaru.

V dosavadní literatuře se vedle nedoloženého opevnění předhradí předpokládá také samostatné opevnění vlastního Latránu v rozsahu zástavby jeho obloukovité ulice. K Tannich²⁴⁾ vede latránskou hradbu od brány u Lazebnického mostu jižním průčelím kostela sv. Jošta a dále v linii zadních průčelí domů v Latránu až do jihovýchodního nároží domu čp. 21, kde předpokládá hranolovou věžovou stavbu. Zde hradbu lomí kolmo k severu, překračuje dnešní ulici, kam situuje fortnu, a pak zeď táhne opět v linii zadních průčelí domů na východní straně Latránu až mezi domy čp. 76 a 77 a na protější stranu ulice. Na severním konci Latránu předpokládá bránu (obr. 4). V. Menci²⁵⁾ se liší od Tannicha jen v některých detailech. S hradbou na západě nezačíná ve společném bodě s vnější hradbou (jíž se zabýváme později) jako Tannich, ale předpokládá ještě další, vnitřní bránu v samotném záhybu ulice, na kterou mu hradba navazuje. Vnitřní hradba pak prochází nitrem kostela sv. Jošta, zřejmě v linii jeho jižní gotické zdi, ve zbylém úseku svého průběhu je však s Tannichem zcela shodná, včetně předpokladu věže v čp. 21, fortny a brány. Jen v sousedství čp. 77 předpokládá bránu s barbakánem či jakýmsi ohrazeným mezibraním (obr. 5). Zdá se, že obě práce zčásti vycházejí z představ J. Sedláčka,²⁶⁾ který se liší v některých detailech, zejména však na jihu při mostě nepředpokládá narozdíl

kého Krumlova, in: Pět století Českého Krumlova ve výtvarném umění, OVM Český Krumlov 1974, s. 9 - 15.

20) První zmínka k roku 1334 (Urkundenbuch, cit. v pozn. 5, s. 12).

21) V. Mašková, Počátky minoritského a klariského kláštera v Českém Krumlově, Českokrumlovsko v době prvních Lucemburků 1310 - 1380, Český Krumlov 1996, s. 48 - 55.

22) K dataci vzniku Nového Města srov.: R. Nový, Poddanská města a městečka v předhusitských Čechách, ČsČH XXI, 1973, s. 88. Nové Město spolehlivě uvedeno jako součást majetku města Krumlova roku 1378 (Urkundenbuch, cit. v pozn. 5, č. 62, s. 245).

23) K tomu srov.: J. Müller, Nástin historicko-urbanistického vývoje tzv. Novoměstské zahrady v Českém Krumlově, Český Krumlov 1995, nepublikovaný rkp. pro MÚ ČK.

24) K. Tannich, Die Wehranlage der Stadt Krummau, Ostbayerische Grenzmarken, Passauer Jahrbuch für Geschichte, Kunst und Volkskunde 10, 1968, s. 78 - 93 a tabulky.

25) F. Dvořák a kol., Český Krumlov, jeho život a umělecký růst, Praha 1948, příloha.

26) J. Sedláček, Bilder aus der Vergangenheit Krummaus, Krummauer „Landbote“, Krummau 1913, s. 1 - 40, příloha.

12) Dosavadní názory na průběh této případné hradby vyjadřují kromě plánu D. Menclové (srov. pozn. 9) plány v pracích Sedláčka, Tannicha a Dvořáka a kol. (srov. citace v pozn. 24 - 26). Srov. obr. 4 a 5.

13) Např. D. Menclová, cit. v pozn. 2; L-M, Horní zámek, 1991.

14) K tomu srov.: V. Razím, Tzv. Plášť v Českém Krumlově (Příspěvek k diskusi o tzv. Renesančním domě čp. 177), Průzkumy památek 1/1997, s. 105 - 126.

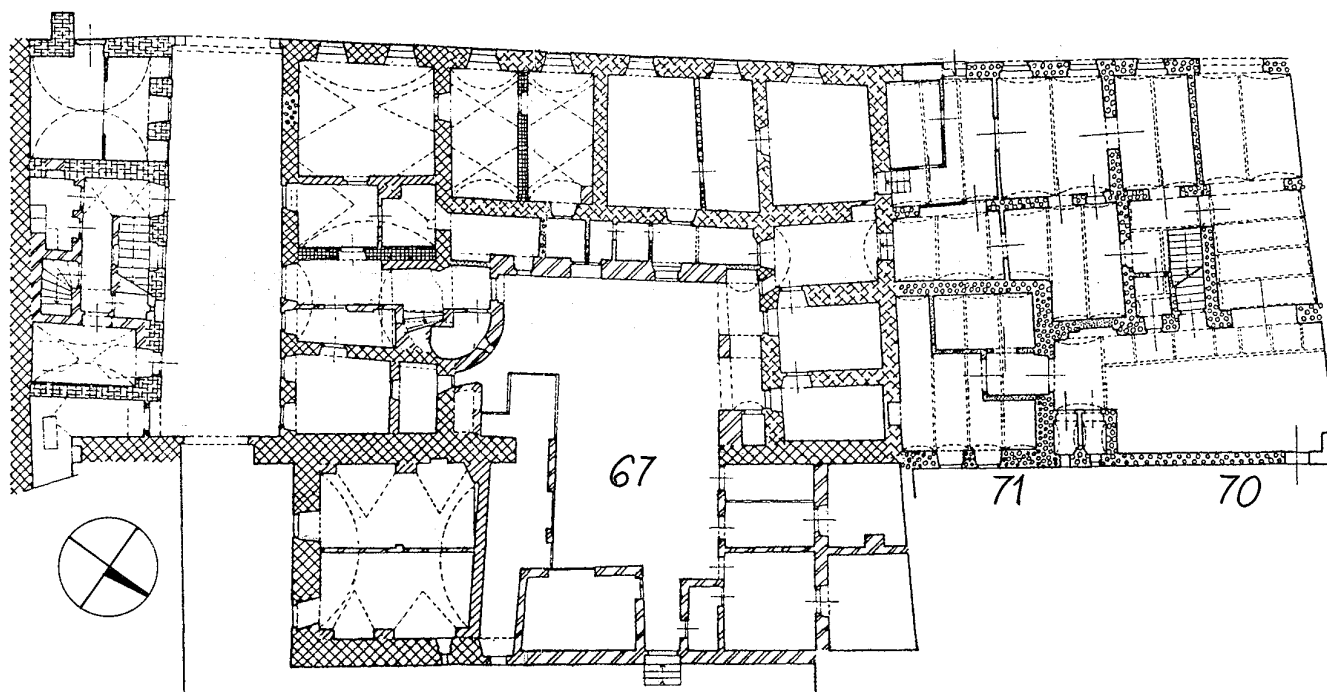
15) Roku 1378: Civitas Chrumpnaw ... item in Latrano ... (Urkundenbuch, cit. v pozn. 5, č. 245, s. 62).

16) ...sub castro Chrumpnaw in pede pontis... (např.: Urkundenbuch, cit. v pozn. 5, č. 80, s. 15).

17) ... sub ipso castro Crumlow ante civitatem... (Regesta, cit. v pozn. 7, IV, Praha 1892, č. 105, s. 36).

18) ... monasterium sive claustrum sanctimonialium sub castro nostro ... (Urkundenbuch, cit. v pozn. 5, č. 200, s. 49).

19) Urkundenbuch, cit. v pozn. 5, č. 81, s. 17. K právnímu postavení Latránu ve středověku srov.: J. Zálaha, Sedm set let správy města Čes-

Obr. 6: Český Krumlov. Půdorys domů čp. 67 - 70 v Latránu, patrně obsahující hradební zeď (podle J. Muka, cit. v pozn. 28).

od V. Mencla dvě, ale jen jednu hradbu, běžící přímo po břehu řeky. Pozdější práce o Krumlově už v této otázce dále nepokročily a pouze přebírají nebo dokonce zkreslují předešlé názory.²⁷⁾

Ani jedna z citovaných prací ovšem neuvádí dostatečně prameny nebo výsledky průzkumů, na jejichž základě k uvedeným závěrům dospěla. Seriózně se touto otázkou, i když nesoustavně, zabývají pouze J. Muk a L. Lancinger v řadě jednotlivých SHP domů na Latráně, nedospívají však k jednoznačnému závěru ani pokud jde o samotnou existenci předpokládané hradební zdi. Jejich charakteristický názor v jednom z elaborátů citujeme: „O této zdi předpokládal V. Mencl (in: Dvořák a druzi, cit. v pozn. 25 - pozn. aut.), že je nejstarší hradbou latránského opevnění, což jistě nepostrádá opodstatnění. Slabinou hypotézy je pouze skutečnost, že dále od uvedeného domu čp. 67 (směrem k jihu) hradba není sledovatelná a patrně nikdy zde neexistovala. Nabízí se vysvětlení, že uvedená hradba vznikla snad mezi léty 1350 a 1362, neboť v roce 1350 byl založen klášter minoritů, podél kterého hradba neprobíhá, a v roce 1362 přestavěn klášter klarisek, který je hradbou od městských domů latránských oddělen. Hradba pokračovala dále k severu, její stopy jsou asi patrné v protějším bloku ulice, kde bohužel zatím není k dispozici podrobný průzkum.“²⁸⁾ Podle této hypotézy by tedy opevnění neexistovalo mezi Latránem a klášterem minoritů, ale naopak by zástavbu Latránu oddělovalo od kláštera klarisek; šlo by tak vlastně o ohradní zeď ženského kláštera a nikoliv hradbu Latránu.

Jak tedy vyplývá z předešlého výkladu, nejde u této hradby jen o otázku, kudy přesně vedla, případně z jakých komponent se skládala, ale především o to, zda vůbec existovala. Na základě průzkumu dispozic domů na Latráně, jejich dostupné starší i současné plánové dokumentace, a posouzení všech indicií a souvislostí jsme dospěli k závě-

ru, že existence uvažované hradební zdi je velmi pravděpodobná:

1. V úseku mezi domy čp. 76 a 77 při severním konci Latránu a ve stejné linii v nitru areálu čp. 67 probíhá, byť s přerušeními, zhruba ve směru sever - jih cca 120 cm silná zeď, sledovatelná minimálně v rozsahu výškové úrovně přízemí, jejímž nejmarkantnějším pozůstatkem jsou úseky, které svírají barokní bránu v uličce vedoucí z Latránu ke kvadratuře kláštera klarisek (obr. 6). Vzhledem k tomu, že fragmenty sledované zdi leží na jednotné linii a jsou poněkud silnější než jiné zděné konstrukce v tomto bloku, včetně gotických, může jít o zeď hradební (je to zeď, o níž se výše zmiňuje J. Muk).

2. Obě mapy z 20. let 19. století zachycují nápadnou kumulaci domovní zástavby severně od čp. 76 a 77, při dnešním domě čp. 75 (obr. 2), která je v dané situaci podle analogií z jiných měst poměrně spolehlivou indicií existence nějaké pevné linie - zdi, k níž se domy přiložily.²⁹⁾ Vzhledem k tomu, že právě tudy musela procházet cesta od brány vnějšího opevnění Latránu (o němž se zmíníme později), byl by svým způsobem překážející blok zástavby těžko vysvětlitelný, pokud by zde nebyla hradební zeď, respektive brána v ní.

3. Nápadně šikmo probíhající severní obvodovou zeď čp. 75 lze nejspíše interpretovat jako linii starší než vlastní dispozice domu. Tato linie zhruba navazuje na uvedenou zeď mezi čp. 76 a 77.

4. V souhlase s J. Mukem je třeba konstatovat, že na jih od uličky ke klášteru klarisek nelze hradební zeď prokázat, těžko lze však tvrdit, že nikdy neexistovala. Samotná Mukova hypotéza, že hradba vznikla v krátkém období po založení kláštera minoritů a před vznikem kláštera klarisek, je také značně problematická. Dvojklašter minoritů a klarisek byl pravděpodobně vysazen jednotně, již před rokem

27) Zejm. E. Poche a kol., Umělecké památky Čech, díl 1, Praha 1977, s. 213 n.

28) L-M, čp. 77, 1986, s. 23.

29) O tomto domě čp. 27, zbořeném roku 1842, ze zmiňuje: A. Kubíková, cit. v pozn. 4. Autorka však ze situace této budovy nevyvozuje průběh hradební zdi.

1358.³⁰⁾ Domníváme se, že linii sledované zdi by bylo možno - byť nepřímou, v jakémisi negativu - sledovat i na jih od čp. 67. Z celkového zaměření Latránu v měř. 1 : 200 a z některých starších zaměření jednotlivých domů je zřejmé, že postupně v minulosti narůstající dispozice domů východní fronty latránské ulice respektovaly ve svých zadních částech určitou linii, jíž mohla být právě hradební zeď. Nejlépe je to zřejmé na dispozici domu čp. 55. Tato zeď pak v jednotlivých domech buď zanikla, nebo se ztenčila natolik, že na sebe na první pohled neupozorňuje a prokázat by ji snad mohl jen hloubkový stavební průzkum nebo archeologický výzkum. Je totiž velmi pravděpodobné, že tato případná hradba musela své funkce pozbyť brzy po výstavbě klášterů po polovině 14. století, v době, kdy zástavba méně významného Latránu mohla být z velké části dřevěná. Zánik uvažované hradby v těchto místech je třeba dávat i do souvislosti se vznikem tzv. Nového Města, doloženého již v 70. letech 14. století.

5. Za další indicie existence vnitřní hradby Latránu naproti tomu nemůžeme považovat doklady o fortě blízko domu čp. 21, který stojí v oblouku, jímž se na Latrán napojuje dnešní ulice Na Novém Městě (Pivovarská). Roku 1588 je síce označen jako dům v Latránu „*důtka fortny*“,³¹⁾ tedy vedle branky či většího vstupu, evidentně však touto fortou byla miněna dosud dochovaná branka, respektive ulička k Vltavě mezi čp. 21 a 22 a dále na břehu vedle čp. 180.³²⁾ Stejně tak nelze ztotožňovat jihovýchodní nároží domu čp. 21 s pozůstatky věže či bašty, jak činí předešní autoři. Z kamene valeně klenutý sklep domu nevykazuje svou podobou, tloušťkou zdí ani jinými případnými detaily jednoznačně předpoklady pro tuto interpretaci. Možnost, že by mohlo jít o věž, rovněž nepřipouští J. Muk.³³⁾

6. Průběh předpokládané hradební zdi v celé jižní polovině Latránu nelze určit. Pro trasy navržené Tannichem a Menclem nenalézáme žádnou oporu, odvážná je zejména druhá rekonstrukce, která uvažuje bránu v samém zlomu ulice u Lazebnického mostu. Jiný návrh řešení předkládáme v dalším výkladu.

Pokud jde o vlastní pozůstatky eventuální hradební zdi Latránu, je zřejmé, že se nalézáme na značně nejisté půdě. Seriózněji můžeme dnes s touto hradbou spojit pouze tyto úseky zdi, a to zřejmě maximálně v úrovni přízemí jednotlivých domů: jižní zeď východního křídla čp. 74, západní obvodová zeď čp. 77, dva úseky zdi severně a jižně od vnitřního dvorka čp. 67 a zdi brány v jižní části tohoto domu. Průběh odsud směrem k jihu lze nejspíše předpokládat napříč dispozicemi domů čp. 55 - 53, jižně od Klášterní uličky v zadních průčelích domů čp. 45 a 43. Dále k jihu přichází v úvahu podle našeho názoru více rovnocenných možností (srov. další výklad).

DOCHOVANÉ ČÁSTI OPEVNĚNÍ

Další hradební linii levobřežního Českého Krumlova představovala zeď, která v podstatě sledovala říční proud, počínajíc na západě u Lazebnického mostu - spojnice vlastního

města s Latránem - a končíc na severním závěru Latránu. Narozdíl od hypotetických předešlých hradebních linií je tato zeď částečně dochována, její existence je tedy prokazatelná; otázkou jsou pouze některé části trasy, kde hradba zanikla a nejsou k dispozici doklady o předešlém stavu.

Také průběh této hradby rekonstruovali dřívější autoři.³⁴⁾ S vnější hradbou Tannich na západě začíná na stejném místě jako s hradbou vnitřní a vede ji těsně po břehu řeky až na jižní nároží tzv. panského pivovaru, dříve rožmberské zbrojnice čp. 27. Zde hradbu přerušuje a pokračuje s ní zase na protilehlém, severním nároží pivovaru, odkud přímkou dospívá k zachované oblé baště. Od ní opět přímkou hradbu vede na severní nároží kvadratury kláštera klarisek, na něž umísťuje čtvercovou stavbu, patrně baštu. Po vnějším obvodu čp. 78 pak dospívá k vnější latránské bráně, kde zeď stáčí k jihozápadu, až naváže na předpokládanou vnitřní hradební zeď. Mencl narozdíl od Tannicha vnější hradbu nevede od Lazebnického mostu po samotném břehu Vltavy, ale klade její linii do jižního průčelí kostela sv. Jošta a dvorního domu čp. 13. Další průběh je totožný s Tannichem, jen se předpokládá, že hradba tvořila východní a severní průčelní stěnu panského pivovaru. Naopak se zde nepočítá s žádnou baštou na nároží klarisek. Co je však nejpodstatnější rozdíl - hradby podle této teorie běžely i po obou stranách zástavby mezi vnější Latránskou a Budějovickou branou. Oběma rekonstrukcím se svým způsobem blíží také návrh J. Sedláčka (obr. 4 a 5).

Situace opevnění na západním konci Latránu je dána Latránskou či Mosteckou branou, která zanikla v první polovině 30. let 19. století.³⁵⁾ Hranolová průjezdní brána, která zřejmě prodělala během své existence řadu změn,³⁶⁾ stála svým vnějším průčelím v podstatě přesně v linii jižních průčelí dnešních domů čp. 1 a 2 po obou stranách Lazebnického mostu, který byl na starém místě znovu vybudován roku 1835,³⁷⁾ a dosud k ní snad patří nově opravená a omítnutá odstupňovaná příložka vpravo pod mostem. Tomu nasvědčují jak některá zobrazení,³⁸⁾ tak také zaměření domu čp. 1. Ačkoli brána není zachycena, zřejmě nedoplněním, na mapách z 20. let 19. století, je zde díky zúžením sousedních domů jasně dána její poloha. Zesílená boční zeď obrácená do ulice na plánu domu čp. 1 z roku 1865³⁹⁾ poskytuje stejnou informaci. Polohu brány může konečně fixovat i průčelní zeď domu čp. 1, silná v přízemí cca 120 cm, nejspíše totožná s úsekem hradební zdi, která se zřejmě svým západním koncem přimykala k patě hradní skály. Rozsah originální, středověké hmoty zdi však dnes patrně není velký, neboť je dole opatřena kvádrovým trnožem a výše je průčelí cihelné.

34) Srov. pozn. 24 - 26.

35) A. Kubíková, cit. v pozn. 4.

36) A. Kubíková (Císařský Český Krumlov, Výběr, časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech, XXXIV, 3, 1997, s. 199 - 204) soudí, že brána byla vystavěna až roku 1613 na místě, které do té doby bylo volné. Soudíme však, že písemný pramen, z něhož autorka čerpala (SOKA ČK, fond K - 1, krabice č. 22), nevyklučuje, že novostavba brány z roku 1613 měla předchůdkyni, která mohla být z nějakého důvodu odstraněna nedlouho předtím. Absence brány právě na konci mostu, v linii hradby a v ústí historické ulice je nepravděpodobná.

37) A. Kubíková, cit. v pozn. 4, s. 15.

38) Věrohodnou rekonstrukci na základě dochovaných zobrazení prezentuje V. Codl, Český Krumlov, Staré městské brány, Český Krumlov 1995.

39) OA Český Krumlov, O - I ČK, Stavební spisy, k. č. 793.

30) V. Mašková, cit. v pozn. 21; srov. též: P. Vlček, P. Sommer, D. Foltýn, Encyklopedie českých klášterů, Praha 1997, s. 206.

31) SOKA Český Krumlov, Purkmistrovský úřad, kniha č. 337.

32) Srov. K. Tannich, cit. v pozn. 24, s. 80.

33) L-M, čp. 21, 1993.

Zhruba 100 cm silná je na úrovni sklepa jižní zeď domu čp. 2, který stojí vpravo od bývalé brány, oproti čp. 1 však posunut poněkud severněji. Možnost, že také tato zeď je druhotně využitou hradbou, je však nepravděpodobná. Dům složitěho stavebního vývoje se od západu těsně přimyká k průčelí špitálního kostela sv. Jošta a konstituoval se v dnešním rozsahu nejdříve až v pozdní gotice.⁴⁰⁾ Šířka středověké lodi kostela, postaveného někdy před r. 1334,⁴¹⁾ je určená dochovaným západním štítem a portálem v západním průčelí, u něhož lze předpokládat zhruba symetrické umístění. Z toho můžeme usuzovat, že jižní průčelí kostela bylo situováno asi 4,5 m severněji než po renesančním rozšíření. J. Muk soudí, že poloha kostela mohla být ovlivněna městskou hradbou.⁴²⁾ Hradební zeď při řece, ať už vznikla kdykoli, však nespíše nebyla nijak konstrukčně spojena se středověkým kostelem sv. Jošta a probíhala v linii jižní stěny lodě po renesanční přestavbě.⁴³⁾ Tato přestavba po r. 1596 rozšířila kostel k jihu a opatřila jej hranolovou věží, přičemž zřejmě použila starší hradební zeď v tomto úseku nebo byla dokonce příčinou jejího lokálního zániku. Nasvědčuje tomu jihozápadní nároží rozšířené kostelní lodě, které nahoře - zděno zřejmě z lomového kamene - nepravidelně předstupuje před líc sousedního domu čp. 2. Toto předstoupení si nároží v klikaté linii zachovává až k úrovni terénu, kde nabývá tupouhlého půdorysu a je vyzděno na způsob šikmého trnože ze čtyř vrstev kvádrů. Jižní průčelí kostela s průčelím domu čp. 2 svírají vzájemně tupý úhel. Z podoby jihozápadního nároží kostela lze usoudit, že hradební zeď na místě čp. 2 zanikla a že původně probíhala poněkud blíže k řece než pozdější zeď domu. Spodní část nároží kostela pak byla vyzděna až druhotně v souvislosti se zbořením hradby západně odsud a horní část zůstala nepravidelně vertikálně ukončena. Z podoby horní části nároží lze také soudit, že hradební zeď dosahovala svou výškou minimálně do úrovně podstřešní římsy pozdějšího čp. 2. Z uvedeného by pak také vyplývalo, že jižní zeď domu čp. 2 musela vzniknout až po renesanční přestavbě kostela na konci 16. stol. Souvislost snad lze hledat také ve zprávě o „zříceném obydlí“ z r. 1682, vztahující se k čp. 2.⁴⁴⁾ V tomto období už mohlo dojít k rezignaci na smysl hradební zdi.

Pokračování hradby dále k východu lze sledovat v domě čp. 13, kam je lokalizována vlastní zástavba špitálu, k němuž patřil kostel sv. Jošta.⁴⁵⁾ Závažná je otázka hranolové-

Obr. 7: Český Krumlov. Vnější líc hradební zdi Latránu za domy čp. 16 - 20. V horní části upravené střelny (foto autor, 1998).

ho rizalitu, který zde předstupuje z linie hradby. Přestože uvedený stavebně historický průzkum tohoto domu předpokládá středověký původ rizalitu, soudíme, že není součástí hradební zdi jako fortifikační stavby. Ojedinelá bašta právě v těchto místech by byla v celém obvodu hradeb velmi zvláštní anomálií a nápadné je také to, že rizalit na východní straně svírá s vnějším lícem hradby mírně ostrý úhel. Přesvědčivěji však naproti tomu nelze argumentovat tím, že na nárožích rizalitu i ve východním styku s lícem hradby prosvítá na místech opadané omítky smíšené zdivo s velkým obsahem cihel, které nevykazuje znaky středověkého zdění. Musíme zde totiž počítat s mnoha pozdějšími úpravami, podobný charakter líce můžeme ostatně vystopovat také na líci hradby ve východním sousedství. Průčelní zeď domu čp. 13 východně od rizalitu je totožná s hradební zdi, původ hmoty její východní poloviny je však nejasný. Úsek hradby odsud až po stodolu v pozadí dlouhé zakřivené parcely za čp. 20, v délce asi 25 m, představuje partii velkého významu. Hradební zeď zde byla využita při stavbě klasicistní hospodářské budovy. Západní konec zdi počíná cihelnou beztvárovou drúzou v koutě sevřeném objektem čp. 13, přičemž vzájemná návaznost zde není jasná (ani na půdě vzhledem k omítkám), konec východní je zakryt cihelným altánem z 19. století. Vlastní hradební zeď je od úrovně vnější terasy asi 6 m vysoká a dole asi 110 cm silná. Nejednotná je struktura jejího zdiva; zhruba do dvou třetin výšky je stavěna převážně z lomového krystalického vápence, horní třetina je omítnuta hrubou vápennou omítkou, pod níž prosvítá především rula, tmavší lomový kámen jiných tvarů a odlučností. Kolem horizontálního předělu obou částí zdi je kumulace pravoúhlých otvorů s fragmenty dřev, mezi nimiž lze nalézt původní díry po lešení. V horní, omítnuté třetině zdi jsou 4 obdélné otvory, pravidelně vzájemně vzdálené asi 350 - 400 cm (obr. 7). Zevnitř, z půdy objektu, je vidět rezné lomové zdivo horní třetiny zdi, silné asi 60 cm. Zde lze také dobře rozpoznat, že tato část zdiva je původní před-

děkují RNDr. Janu Závřelovi.

40) L-M, čp. 2, 1988

41) L-M, čp. 6, 1984, 1990, 1991 (SHP zpracováno v několika etapách).

42) L-M, čp. 6, 1991, s. 35.

43) Ibid.

44) L-M, čp. 2, 1988.

45) L. Lancinger, P. Vlček, Český Krumlov, Latrán, čp. 13, SHP SÚRPMO Praha 1991, rkp. Za petrografický rozbor materiálu hradebních zdi

Obr. 8: Český Krumlov. Vnější líc hradební zdi Latránu za domem čp. 20. Altán (vpravo) přiléhá v místech půdorysného vybočení zdi, horní část (předprvní zeď ochozu) však probíhá v přímce (foto autor, 1995).

první hradby v úrovni nad bývalým ochozem a že zvenku viditelné otvory jsou druhotně upravenými střílnami. Parapety střílen byly asi 80 cm nad úrovní ochozu, špalety s rovnými překlady byly při vnitřním lici zdiva cca 60 cm široké a 55 až 70 vysoké, na parapetech se zčásti dochovala dřevěná prkénka (snad pro zaklesnutí hákovnice), překlady byly tvořeny kamennou plotnou. Původní ústí střílen mohla být 5 až 10 cm široká, nejspíše vyzděná jen z lomového kamene.

Důležité je místo vnějšího líce tohoto úseku zdi těsně před západní stěnou cihelného altánu, který je k hradbě přilepen na spáru. Líc hradby zde plynulou křivkou vybočuje asi o 30 cm před dosavadní líc a pak pokračuje dál - nejprve v nitru altánu - zhruba rovnoběžně s předešlou částí (obr. 8). Odpovídající anomálii lze sledovat ve stejném místě na vnitřním lici hradby, kde půdorys a struktura obnaženého zdiva navíc dosti jasně naznačují, že hradba směrem k východu byla ke své předešlé části připojena dodatečně, zřejmě po destrukci. Zatímco se však spodní část hradby v půdorysu popsáním způsobem vlní, horní, slabší část zidky se střílnami je přímá, takže v místě předstoupení dolní části zdi horní část zdatelně ustupuje (obr. 8). Popsaný stav nasvědčuje tomu, že spodní dvě třetiny hradební zdi jsou starší než horní třetina. K nastavení horní části se střílnami zřejmě došlo po té, kdy pokračující zeď k východu byla zbořena a znovu postavena, přičemž není vyloučeno, že byl změněn i směr nového úseku zdi oproti zaniklému staršímu úseku nebo že zde stávala bašta.

Východně od popsaného altánu je prolomena půlkruhově

Obr. 9: Český Krumlov. Styk vnitřního líce hradební zdi Nového Města (vpravo) s jižním nárožím panského pivovaru, čp. 27. Na průčelí zazděný vstup z domu na zaniklý hradební ochoz (foto autor, 1999).

sklenutá, v dnešní podobě barokní brána, vedle níž stojí dům čp. 180. I přes omítky je z dimenzí a detailů konstrukcí zřejmé, že v rozsahu brány i jižní obvodové zdi domu, silně 110 cm, probíhá hradební zeď se střílnami v horní části.

Na patrové průčelí domu konstrukčně bezprostředně navazuje 230 m dlouhý úsek hradební zdi, která prošla řadou úprav. Na tomto místě můžeme prezentovat stavební rozbor této partie hradby opět jen v nejnútnejší míře. U domu čp. 180 úsek začíná asi 6 m dlouhým a 3 m vysokým kusem zdi, nepochybně středověkým, stavěným převážně z hnědošedé ruly. Následuje díl zdi zhruba stejné výšky, asi 45 m dlouhý, budovaný poněkud z lomového vápence, v němž se ze středověké hradební zdi v rozsahu líců zachovaly jen nevelké fragmenty. Tato konstrukce je zvenku zajištěna třemi na spáru přiloženými skarpami a prolomuje ji několik vchodů s cihelnými záklenky. Další, zhruba stejná část zdi má šikmý vnější líc z hnědavé ruly, který svým charakterem opět vylučuje středověký původ. Půdorysným odskokem a sparou pak dále k severovýchodu navazuje až 8 m vysoký a přes 30 m dlouhý úsek zdi z lomového vápence s příměsí cihel, evidentně rovněž postředověký. Naopak neklamně středověký je zbylý, asi 100 m dlouhý, 6 m vysoký a asi 110 - 120 cm silný díl zdi, přerušovaný jen asi uprostřed své délky výplní, která originální zdivo v celé výšce nahradila po nedávném průrazu kolektorem. Hradební zeď je pečlivě řádkovaná, s konstrukčními horizontálními pásy o výšce cca 120 cm, materiál však není jednotný; zhruba dolní polovina je stavěna z šedočerné biotitické pararuly, hor-

ní část naopak z hnědorezavé ruly (obr. 10). Použití materiálu ze dvou různých geologických zdrojů však v tomto případě neopravňuje k seriózní úvaze o delší časové vzdálenosti mezi výstavbou horní a dolní části konstrukce; všechny uvedené horniny se v okolí Českého Krumlova vyskytují na mnoha místech a mohly být těženy jak z jednoho zdroje, tak i z míst vzájemně vzdálených.

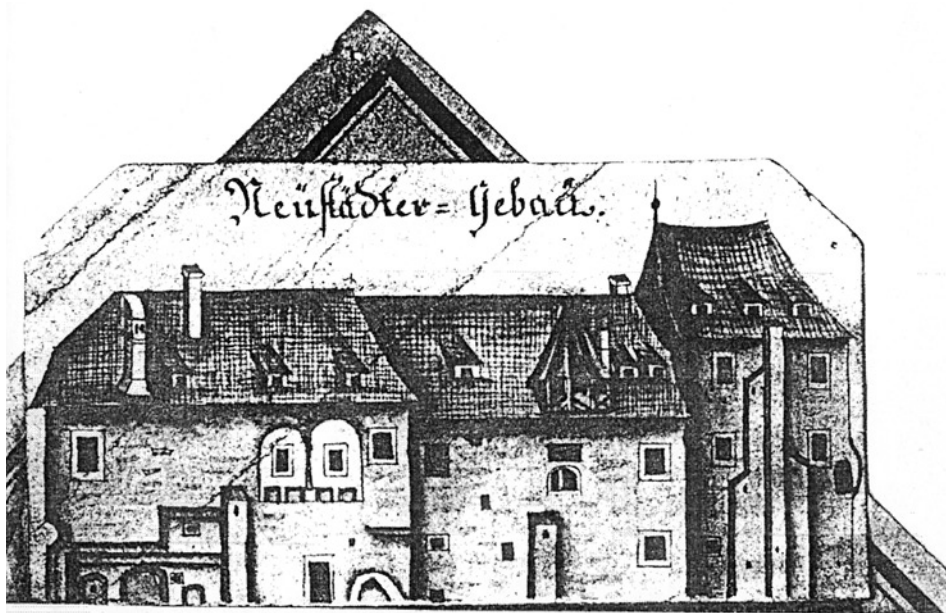
Velmi zajímavý je způsob navázání této hradební zdi na pravouhlé jižní nároží tzv. panského pivovaru čp. 27. Na samotném nároží budovy je ve směru pokračování vnějšího líce hradební zdi, ve výšce asi 2,5 m nad hradbou, vidět nepravidelný horizontální ústupek v lici sgrafitem pokryté stěny budovy, který se už za první okenní osou plynule vytrácí. Ve stejné výšce jako je tento ústupek si můžeme představit korunu zaniklé předprsni zidky hradby. Z této konkrétní situace lze nejspíše vyvozovat, že přílehlé křídlo budovy se připojilo k hradbě, která však přitom na své další trase byla zbořena. Dalším pozoruhodným detailem tohoto místa je mělká nika po zazděném, asi 2,5 m vysokém vchodu segmentového záklenku, který vidíme těsně vlevo od navazující hradební zdi, s prahem jen několik centimetrů nad její korunou. Nepochybně jde o vstup z budovy na ochoz hradby (obr. 9 a 11).

Pokračující úseky hradby beze stop zanikly a dokonce přesně neznáme ani jejich někdejší trasu. Další dochovanou částí opevnění je až válcová bašta čp. 28, zv. Červená či Novoměstská, která stojí severovýchodně od panského pivovaru, v nejvýchodnějším bodě opevněného areálu Českého Krumlova (obr. 12).

Zatímco vnější plášť bašty a celá horní tesařská konstrukce jsou mimořádně dobře dochované, interiéry byly nedávnou adaptací na penzion pro průzkum částečně znehodnoceny. Válcová stavba stojí v nevysokém, ale prudkém terénním svahu nad říční nivou. Vnější průměr půdorysu stavby činí kolem 9,6 m, síla zdiva v přízemí asi 140 cm. Výška zděné části z úrovně města je asi 7,4 m, z úrovně předměstí 11,5 m, vnitřek je rozdělen do čtyř podlaží. Na zděnou část nasedá roubené dřevěné polopatro, předstupující před líc zdiva a nesoucí asi 13,8 m vysokou kuželovou střechu s námětkem, krytou prejzy (obr. 19).

Obr. 10: Český Krumlov. Vnější líc hradební zdi Nového Města jihozápadně od čp. 27 (panský pivovar). Středověké zdivo, vystavěné ze dvou odlišných hornin, je místy nahrazeno pozdějšími konstrukcemi - vlevo (foto autor, 1997).

Obr. 11: Český Krumlov. Jihozápadní průčelí areálu panského pivovaru, čp. 27, na zobrazení z roku 1764. Vpravo znázorněn vstup na hradební ochoz, srov. obr. 9 (SOA Třeboň, pob. Č. Krumlov).

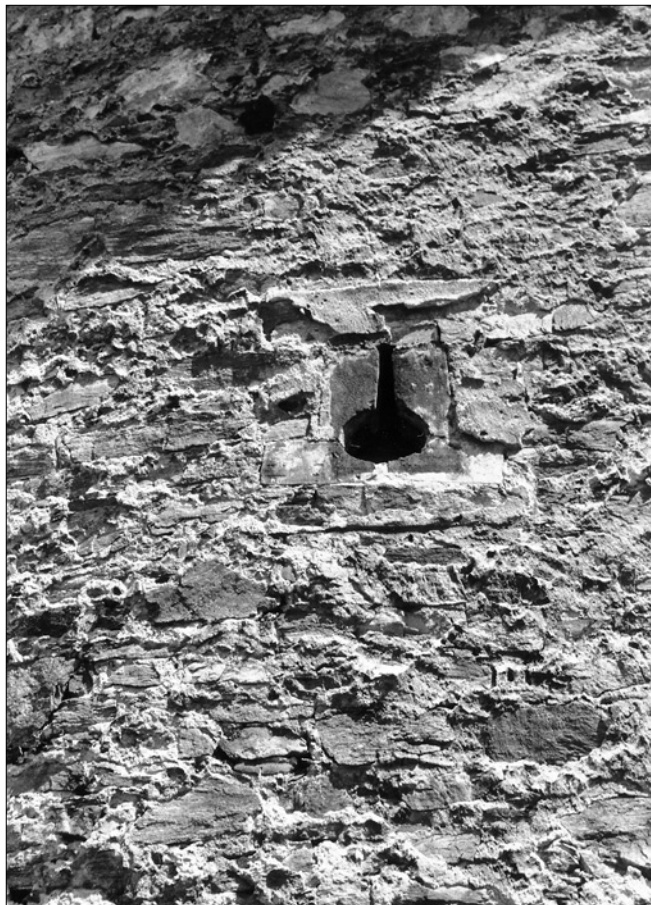
Samotný velmi dobře dochovaný exteriér stavby umožňuje poměrně jasné určení stavebního vývoje bašty. Protože na ni úseky hradební zdi navazovaly takřka v pravém úhlu, měla charakter bašty nárožní. Segment obrácený do města byl původně v celé výšce stavby otevřený, k jeho uzavření došlo jednoznačně až později. O této skutečnosti nejlépe vypovídá místo návaznosti severního úseku hradby, zatímco na jihu bylo její zdivo silně upraveno. Hradba byla 130 cm silná a k ochozu ze strany města od dnešní úrovně terénu 310 cm vysoká. Vnější část zdi prerůstala v předprsni zidku asi 2,8 m vysokou a 55 - 60 cm silnou, která byla zakončena prudkou, ven skloněnou pultovou stříškou. Tato zidka, ačkoliv byla stavěna se spodní částí zdi a s baštou současně, byla mírně nakloněna směrem do

Obr. 12: Český Krumlov. Novoměstská nárožní bašta, čp. 28. Celkový pohled od jihovýchodu (foto autor, 1997).

města. Omítka na vnitřním líci předprsni zídky zřetelně zabíhá do spáry, vytvořené zdívm dodatečné zazdivky bašty (obr. 14). Z popsané situace je také zřejmé, že zdívo bašty bylo již od počátku minimálně stejně vysoké jako dnes. Charakter původního zdíva bašty je shodný s popsaným fragmentem hradební zdi, tmavé lomové zdívo, s převahou hnědé ruly, je pokryto jen jednou tenkou vrstvou původní celoplošné omítky. Vidět je nejen struktura zdíva, ale i vodorovné řady otvorů po lešení, v nichž se většinou dochovala i kulatá dřeva o průměru asi 13 cm. Otvory jsou zpravidla 140 cm nad sebou a asi 150 cm od sebe ve vodorovném směru. Asi 80 cm před vnějším lícem popsaného fragmentu hradby se v líci zdíva bašty nacházejí dvě klíčové střílny nad sebou, patřící 1. a 2. patru. Spodní střílna má kamenné jednoduché ostění, pod nímž jsou dvě řady cihel, otvor je po celém obvodu na hraně okosen. Nad ostěním se klene segmentový vylehčovací oblouk z lomového kamene. Podobnou velikost má střílna ve 2. patře, jejíž ostění je však složeno ze čtyř tvarovaných pálených cihel. Zdá se, že jde o skutečné tvarovky a nikoliv běžné, na místě přisekané cihly. Cihly ostění jsou nejspíše římsovkami s čtvrtkruhovým vybráním, které byly pohotově využity k tomuto účelu. Kolem střílny se dochovaly velké fragmenty pravoúhlé hlazené pasparty téměř čtvercového tvaru (obr. 13 a 14). Další předpokládané střílny, kromě další s kamenným ostěním ve 2. patře, byly nahrazeny klasicistními okny v líci.

Vlevo od místa návaznosti jižní kurtiny je zazděný, segmentem sklenutý vchod bez ostění, 315 cm vysoký, který těsně přiléhá k reliktním odbourané hradební zdi. Může-

Obr. 13: Český Krumlov. Novoměstská nárožní bašta, čp. 28. Detail klíčové střílny se zbytky omítkové pasparty v 1. patře (foto autor, 1998).

me-li však předpokládat, že konstrukčně navazující hradební zeď zde byla stejně silná jako popsaná kurtina na opačné straně bašty, tedy asi 130 cm, musela zeď zasahovat zhruba 30 cm do světlosti uvedeného vchodu, který tak vznikl až po zániku této části hradební zdi. Dole těsně nad terénem se v zazdínce vchodu rýsuje vrchol cihelného záklenku. Dodatečně doplněný segment bašty, který ji na městské straně uzavřel, je nahozen poměrně intaktní omítkou, pod níž v dolní partii vystupuje lomové zdívo a místy také cihly. Omítka je přetažena přes zazdítku předešlého vchodu i přes vystupující nerovnosti zdíva vpravo od něho, které jsou relikty odbourané hradební zdi. V této části pláště bašty jsou prolomena tři menší obdélná okna nad sebou, která osvětlují točité schodiště interiéru. Vpravo dole od spodního okénka, těsně nad terénem, lze pozorovat cihelný záklenek neznámého otvoru (obr. 14).

Přízemí bašty je dnes rozděleno do 2 hlavních prostor. Za vstupem se vpravo sestupuje do malého sklípku se stlačenou valenou klenbou, vlevo je dřevěné točité schodiště do patra. Ze zadní prostory je vchod do drobného sklípku v úrovni přízemí, který však leží samostatně mimo půdorys bašty, v přilehlém svahu. Vedle schodiště do patra se nalézá v síle zdi drobná, valeně klenutá místnůstka, která svou situací odpovídá zvenku viditelnému záklenku těsně nad úrovní terénu. První patro je děleno v podstatě shodně s přízemkem. Niky oken jsou druhotně nepravidelně vyhloubené do stran, jen na severu je slepá nika, která polohou odpovídá klíčové střílně na vnějším plášti zdíva. Druhé patro je děleno zcela shodně s předešlým podlažím, pozoruhod-

né jsou dvě niky, jejichž poloha souhlasí se zvenku dochovanými klíčovými střílnami. Dispozice jednotlivých podlaží a část jejich detailů odpovídají klasicistní úpravě k obytným účelům, dílem pozměněné adaptací před několika lety (obr. 19).

Nad druhým patrem se nalézá cca 110 cm vysoké podlaží, jehož obvodové, zevnitř režné zdivo je asi 90 cm silné. Dřevěné vřetené schodiště je zde začepováno do mohutného vodorovného trámu, který sem byl vložen dodatečně (obr. 15). Od sud lze také pozorovat spodní věnec - pozednici roubené konstrukce podstřeší, která je usazena na samotném vnějším obvodu zdiva; jen v rozpětí dodatečného doplnění půdorysu na městské straně je uložena blíže středu zdiva (obr. 17). Je složena ze segmentových trámů, spojených na plát kolíky. Teprve na tento podklad nasedá plátovými spoji vlastní horizontální část krovové vazby, tvořená pravoúhlým trámovým roštem, jehož základ představují čtyři mohutnější, radiálně situované trámy. Rošt je složen ze třech trámů běžících od šneku přes střed půdorysu a z nápadně většího množství trámů v kolmém směru. Schéma konstrukce krovu je zřejmé ze zaměření (obr. 19). Věnec je nesen většinou zhlaví trámů roštu. Je tvořen třemi vrstvami trámových segmentů (průměr trámů cca 20 - 30 cm), narozdíl od stejně konstruované spodní, pozednicové vrstvy však na celém obvodu předstupuje před plášť zdiva věže o cca 40 cm (obr. 20). Mezi vnitřním lícem

trámů věnce a vlastní věží je tak na celém obvodu ponechána mezera nepravidelné šíře kolem 17 - 21 cm (obr. 21). Jednotlivé trámy věnce, jejichž konce se ozubem překrývají, jsou spojeny kolíky. Věnec dosahuje výšky asi 65 cm nad podlahu a je proříznut celkem 15 otvory, které jsou zpravidla umístěny na předělu horního a středního trámu, jen jeden z nich je vyříznut těsně ve svrchní úrovni, kde nasedají námětky (obr. 18). Tento otvor je také oproti ostatním menší, tvarově však shodný (obr. 22). Obdélné výřezy otvorů jsou ve vnějším ústí asi 15 cm vysoké a 10 cm široké, směrem dovnitř se však na všech čtyřech stranách rozšiřují až na výšku cca 21 a šířku 31 - 32 cm (síla trámů cca 19 cm). V parapetech třech otvorů jsou zaraženy spojovací kolíky. Vzdálenosti mezi otvory jsou nejednotné, což patrně - po-

Obr. 14: Český Krumlov. Novoměstská nárožní bašta, čp. 28. Pohled od západu. Vlevo původní část obvodového zdiva s klíčovými střílnami v 1. a 2. patře, vpravo dodatečná část, která uzavřela baštu na městské straně. Uprostřed svislý řez odbouranou hradební kurtinou s odskokem ochozu, vysokou předprsní zídskou a otiskem příkré pultové stříšky (foto autor, 1998).

dobně jako situace kolíků v některých parapetech - svědčí o nutnosti upravovat trámové dílce a jejich spoje, připravené na staveništi, ještě bezprostředně při osazování. Nejdelší vzdálenost činí 235, nejmenší 137 cm. Otvor umístěný v anomální poloze je naopak v těsném sousedství jiného. Popsané výřezy na obvodě roubeného věnce lze podle analogií (viz dále) interpretovat jako střílny. Využitelnost představení věnce jako podsebití, ačkoli mezera mezi věncem a vnějším pláštěm zdiva bašty je relativně nevelká a nepravidelná, je rovněž evidentní. Celá střešní konstrukce tvoří jediný, najednou vystavěný a provázaný celek.

Zajímavé detaily představují tesařské značky na dolních částech krokví a jejich vzpěr. Objevuje se třikrát přeseknutá čára, základní čára se stromečkovitě navazujícími čár-

Obr. 15: Český Krumlov. Novoměstská nárožní bašta, čp. 28. Interiér horního polopatra, detail styku středověkého obvodového zdiva (neomítnutý líc vlevo) s dodatečnou uzavírací zdí na městské straně. Vpravo ukončení pláště točitého schodiště a trámová přička, vymezující vyústění schodiště do tohoto podlaží. Pod roštovou stropní konstrukcí druhotně vložený mohutný trám, do něhož je osazen horní konec vřetena schodiště. Schodiště vpravo za trámovou přičkou (foto autor, 1996).

Obr. 16: Český Krumlov. Novoměstská nárožní bašta, čp. 28. Detail s roubeným podstřešním patrem (foto autor, 1999).

kami, z nichž levá se lomí, přeseknuté kolečko, značka ve tvaru podobném písmenu Z. Uprostřed prostoru podstřeší stojí trám, dlouhý 345 cm. Dole je hrubě zahrocený sekerou a osazený v křížení trámů, nahore je zúžen do válcového čepu a zasazen v otvoru vodorovného trámu, který je ozubem upevněn konci ve stolici krovu. Ve výšce cca 96 cm od podlahy je v trámu vyříznut svislý obdélný otvor (24 × 7,5 cm), stejným způsobem je v trámu vyvrtáno 5 otvorů o průměru 3,5 cm, vzájemně vzdálených 40 - 50 cm. Trám ne-

pochybně sloužil jako vrátek, evidentně je uzpůsoben k otáčivému pohybu kolem své svislé osy, tomu však dnes zamezují prkna, která jsou součástí dodatečného předělení podstřeší (obr. 23). V sousedství dolního hrotu vrátek jsou dva trámy křížení vyříznuty tak, že dohromady vytvářejí pravouhlý otvor v podlaží, jehož původ a účel nejsou jasné. V podstřešním prostoru je konečně třeba registrovat hranolové těleso cihelného komína, jehož spodní část soklovitě předstupuje a nasedá na krátký trámec, jehož konce spočívají na dvou vodorovných trámech vazného roštu krovu. Komín je součástí klasicistní úpravy bašty a navazují na něj částečně dochovaná topeniště v jednotlivých podlažích.

Kromě popsaného fragmentu navazujícího těsně na baštu, není pokračování hradby od ní severozápadním směrem dochováno. Prokazatelná hradební zeď je obsažena až v zadních, východních průčelích domů čp. 141 a 78 (obr. 24). Krátká zadní zeď domu čp. 141 je v přízemí až 2 m silná, proto je pravděpodobné, že druhotně k hradbě přilehlý renesanční objekt⁴⁶⁾ má zevnitř přízděnu plentu; výrazná plenta je však zejména zvenku. Síla zdiva v patře svědčí spíše pro to, že hradba v této úrovni již neexistuje. Oproti čp. 141 poněkud do pozadí ustupuje dlouhé, segmentově zakřivené průčelí domu čp. 78. Také tato zeď je tvořena hradbou jen v přízemí, o čemž mimo jiné svědčí horizontální ústupek na vnějším líci. Líc průčelní zdi je zejména v jižní polovině délky domu plentován šikmými skarpami, v severní polovině, v místech, kde skarp viditelné nejsou, je zeď cca 140 - 150 cm silná. Podle staré

plánové dokumentace je zřejmé, že kolmo navazující zeď je pozůstatkem východní boční zdi zaniklé brány, a to nejspíše i v patře.⁴⁷⁾ K bráně a jejímu vnějšímu zabezpečení (příkop ?) patří zčásti dochované podzemní prostory, které jsou však přístupné jen mimořádným způsobem a jejich prozkoumání a přesné zaměření je úkolem budoucnosti.

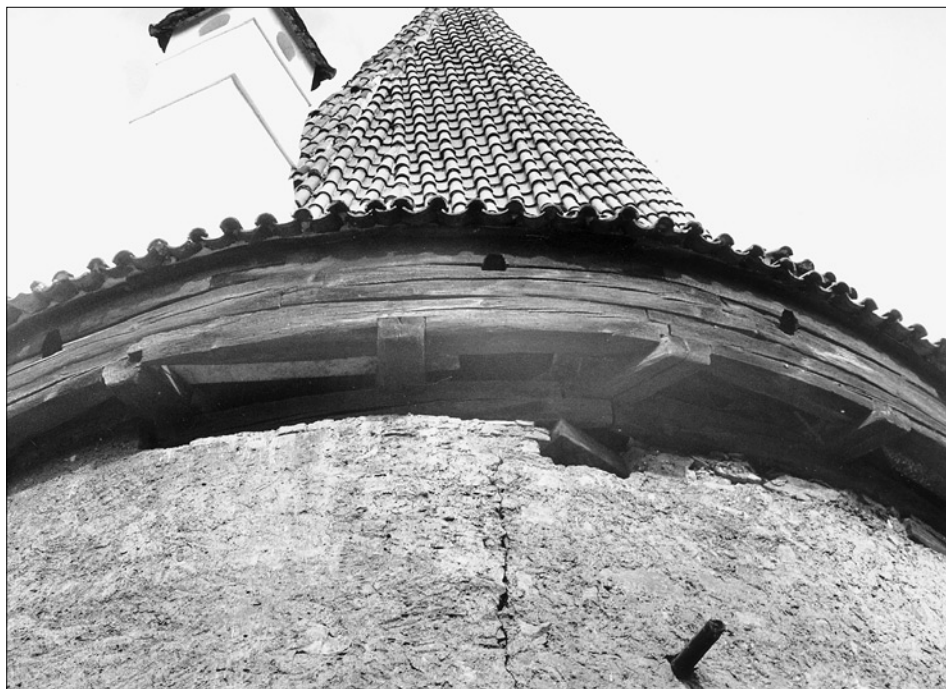
Západně od zmizelé brány, v čp. 80, se hradba rovněž

46) L-M, čp. 141, 1986.

47) L-M, čp. 78, 1986.

dochovala, situace zde však není zcela jasná. Komplikaci představuje zejména neobvykle silná (v přízemí až 200 - 240 cm), tupouhle se zalamující severní zeď domu, u níž by jen hloubkový průzkum mohl prokázat, do jaké míry obsahuje hradební zeď. Nápadný je zejména ostrý úhel, jímž toto průčelí navazuje na průčelí západní, jehož v přízemí 130 cm silná zeď je nepochybně někdejší hradbou. Eventuálně by mohlo jít o návaznost zaniklého předbraní, které bylo mnohem širší než vlastní věž brány, spíše však jde o postředomějšký útvar (srov. dále). Pozoruhodným detailem je obdélné okno (cca 80 × 60), obnažené v přízemí na vnějším průčelí čp. 80, vpravo od jeho tupouhlého zlomu v pohledu z předměstí. Okno je umístěno cca 130 cm nad podlahou interiéru zdejšího krámce, má kamenné ostění s okosením na hraně a s pravouhloúpatičkou. Součástí druhé, západní boční zdi brány je nejspíše také východní, do ulice otočená zeď domu čp. 80 (obr. 25).

Od uvedeného ostrouhlého nároží, jehož bližší poznání není bez hloubkového průzkumu možné, pokračuje zadní průčelní zeď tloušťky asi 130 cm, kterou lze ztotožnit s pokračující latránskou hradbou. Do nároží vtisknutý dům čp. 80, podle klebeb přízemí snad již gotického původu, hradbu využil podle síly zdiva alespoň zčásti i v 1. patře. Hradba nepochybně pokračuje i v zadním průčelí sousedního domu čp. 74, její rozsah je zde však ještě problematičtější, tloušťka kolísá. Obvodové zdivo domu může být zčásti středověké. Hradební zeď tvořící zadní obvodovou zeď čp. 74 plynule pokračuje dále v přímce k jihozápadu a objevuje se obnažená ve slepém zakončení latránské ulice, kde se posléze v segmentu stáčí k západu a pohledově se opět ztrácí za drobným patrovým stavením při čp. 73. Z hlediska sledované problematiky je podstatné, že v místě, kde bychom mohli podle písemných pramenů očekávat branku ke Chvalšinskému potoku (Polečnici),⁴⁸⁾ je novodobý vjezd a že v místě oblého tupouhlého záhybu vnitřního líce hradební zdi nenalzáme žádné stopy zdi předhradí, která zde případně navazovala. Stavební stav

Obr. 17: Český Krumlov. Novoměstská nárožní bašta, čp. 28. Detail konstrukce roubeného podstrešního patra se střílnami a podsebitím. Místo předělu mezi původním a dodatečným zdivem bašty (foto autor, 1998).

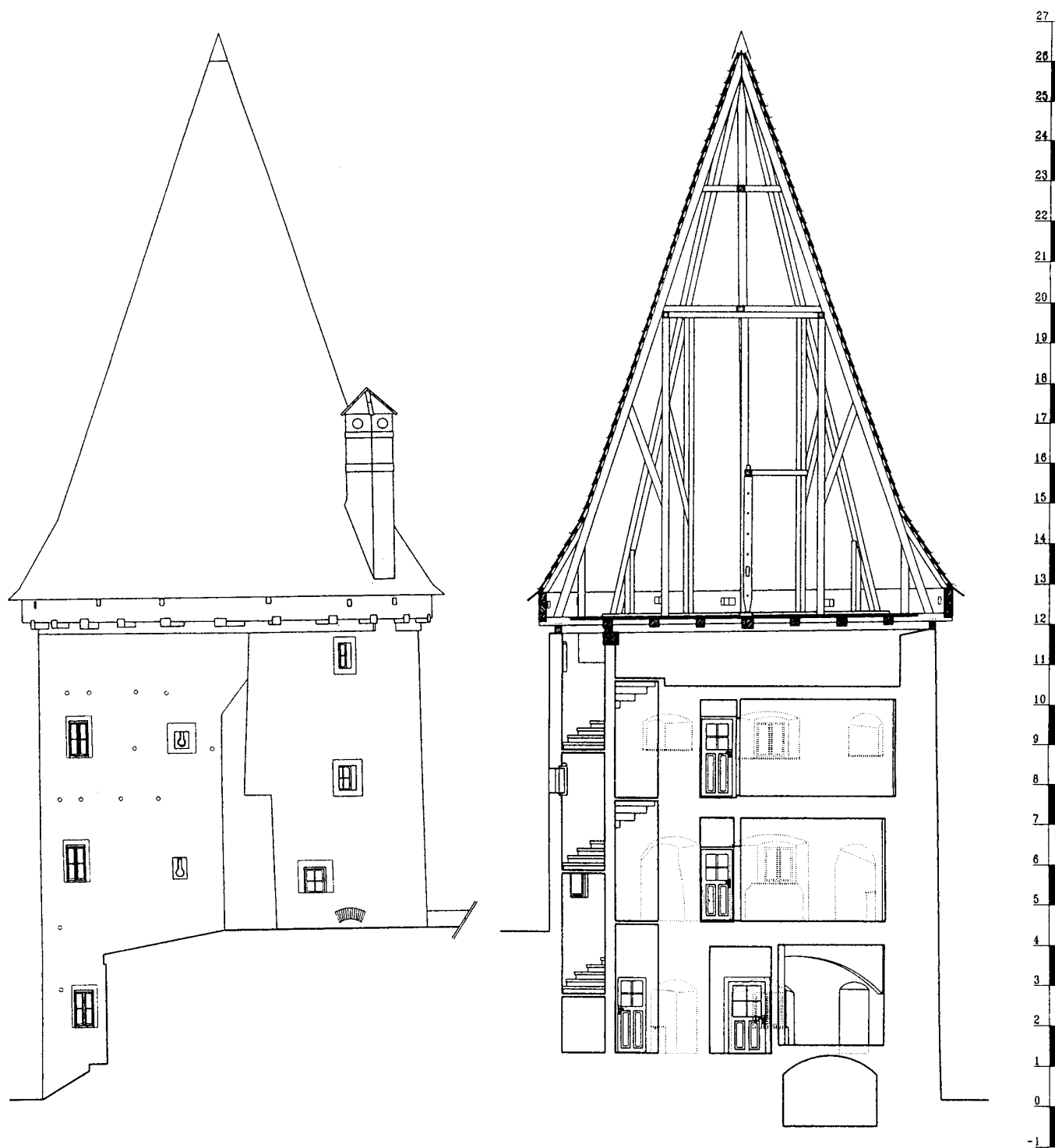

Obr. 18: Český Krumlov. Novoměstská nárožní bašta, čp. 28. Podstreší, detail roubeného věnce se dvěma střílnami (foto autor, 1996).

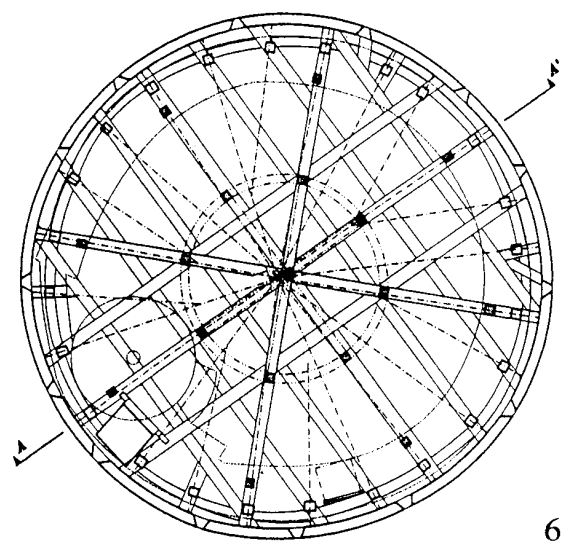
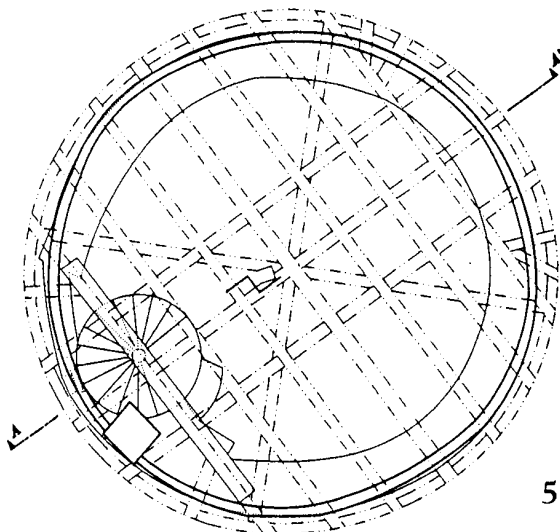
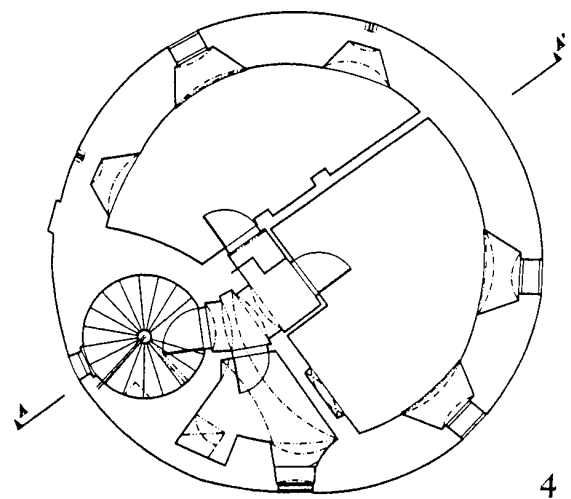
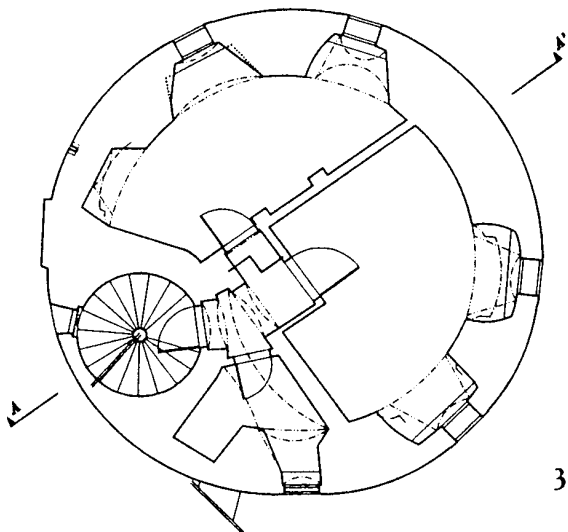
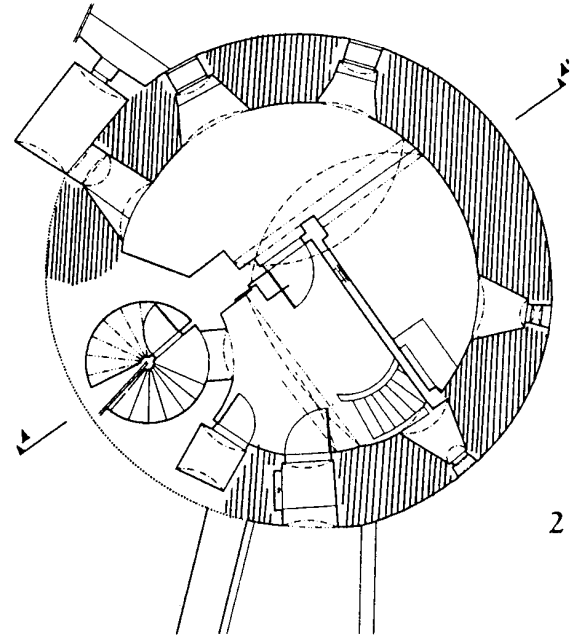
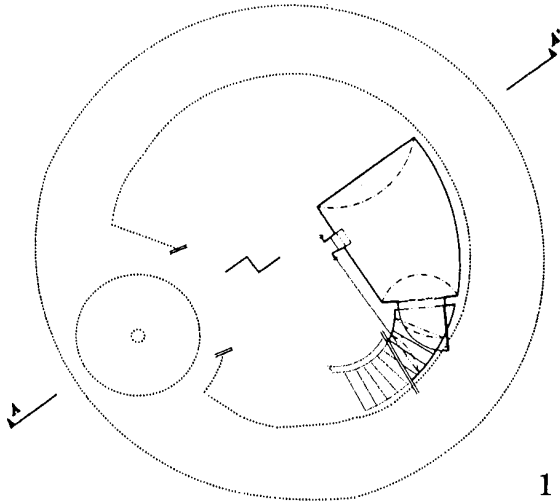
tohoto důležitého úseku s poměrně rasantními úpravami však zdaleka nevyklučuje, že zde oba tyto klíčové prvky byly a beze stopy zanikly. Těsně za popsáním nárožím je k vnitřnímu líci hradby přistavěn zmíněný patrový dům u čp. 73, který je pozoruhodný vstupním sedlovým portálem s diamantovým motivem v sedlech. Pokud je portálek na svém původním místě, což nevyklučuje dispozice přízemí objektu, lze jej datovat patrně zhruba do 1. třetiny 16. století. Tato informace má význam pro představu o časových relacích procesu symbiózy obytné zástavby s hradební zdi.

V uvedeném bodě již opouštíme opevnění Latránu, respektive Nového Města, a plynule navazujeme na severní

48) Srov. pozn. 4.

Obr. 19: Český Krumlov. Novoměstská nárožní bašta, čp. 28. Vlevo pohled od západu, upravo svislý řez v pohledu od jihu. 1 - půdorys v úrovni sklepa, 2 - půdorys přízemí, 3 - půdorys 1. patra, 4 - půdorys 2. patra, 5 - půdorys v úrovni horního polopatra, 6 - půdorys v úrovni roubeného patra. Gotické zdi-vo vyznačeno šrafovou pouze v přízemí, z důvodu přehlednosti a nejasných přechodů na pozdější stavební fáze (zaměření Martin Černý a kol., XII/1996).

Obr. 20: Český Krumlov. Novoměstská nárožní bašta, čp. 28. Podstřeší, spodní část krovu s roubeným věncem (foto autor, 1996).

Obr. 21: Český Krumlov. Novoměstská nárožní bašta, čp. 28. Podstřeší, detail roubeného věnce se střílnou a mezerou podsebití (foto autor, 1996).

opevnění předhradí. I když opevnění areálu vlastního hradu není obsahem tohoto příspěvku, musíme mu věnovat pozornost kvůli pochopení funkce a vývoje městských hradeb.

Pokračování hradební zdi dále k západu je z vnitřní strany kryto budovou bývalé zámecké kovárny a z vnější strany východní částí čp. 195 - 196, bývalým zámeckým pivovarem. Hradební těleso je zde tedy pro průzkum bezprostředně nepřístupno a jen ze zaměření jmenovaných objektů můžeme soudit, že alespoň část hmoty zdiva hradby byla při druhotné výstavbě využita. Kovárna byla původně

nejspíše součástí pivovaru, jehož rozměrná obdélná budova byla ve svahu při vnějším líci hradby vystavěna nedlouho před rokem 1561. Patro pochází až z roku 1654.⁴⁹⁾ Objekt pivovaru se před hradbou projevuje svým charakteristicky kladeným lomovým zdivem s řadami otvorů po lešení. Na západním konci budovy lze pozorovat, že byla na spáru připojena k vnějšímu líci hradby, jejíž lomové zdivo má znatelně jiný charakter materiálu kamene. Na severní straně, mezi kovárnou a čp. 65, je vidět mezi přízemím a patrem horizontální úskok v líci zdiva, který souvisí s pozdější nástavbou horního podlaží a zároveň ukazuje, že hradební zeď byla již v polovině 16. století v souvislosti s výstavbou tohoto hospodářského objektu zbavena horní obranné části a snížena patrně zhruba k úrovni ochozu. Také ze zaměření budovy je zřejmé, že při její stavbě bylo využito na místě jižní obvodové zdi staré hradby, i když nové obvodové zdi se jí tloušťkou takřka rovnají. V 16. století je možno hledat i počátky domu čp. 65, připojeného k vnitřnímu líci hradby.⁵⁰⁾

Hospodářské budovy funkčně spojené s pivovarem byly patrně rovněž již v 16. století přistavěny k vnitřnímu líci hradební zdi dále k západu, jejich původní podobu však setřely přestavby po požáru z roku 1774. Ze zaměření je zřejmé, že hradba probíhá nepřerušeno až ke schodišti mezi domy čp. 184 a 64.⁵¹⁾ Rozsah jejího dochování můžeme dobře sledovat na severním, vnějším průčelí, které dnes pokrývá opadávající omítka. K vnějšímu líci hradby zde bylo kromě recentního schodiště

tě druhotně přistavěno 5 opěráků. Pozoruhodný je horizontální úskok v líci zdiva, který můžeme více méně sledovat, jen s drobnými přerušeními, v celé délce hradby od předstupujícího pivovaru až ke schodišti mezi čp. 184 a 64. Nejlépe je zřetelný v patrovém průčelí čp. 184, kde se nachází zhruba v úrovni podlahy 1. patra, naopak ve východní, nižší části téhož průčelí tento ústupek probíhá v úrovni okenních překladů zvýšeného přízemí. Zhruba tento vztah

49) L-M, čp. 196, 1990; čp. 66, 1990; kovárna, 1990.

50) L-M, čp. 65, 1990.

51) L-M, čp. 184, 1990; čp. 195, 1990.

k oknům lze pak sledovat až k bývalému pivovaru. Vzhledem k nejednotné úrovni terénu je na východním konci úseku hradba k ústupku až cca 8 m vysoká, zatímco u schodiště na západě činí cca 6 m. Důležitá je otázka, zda jde o původní výšku hradby či nikoliv. O tom, že nejde o náhodně zvolenou výšku ubourané hradby za jednotlivými domy, přitom svědčí jednotná úroveň horizontály ústupku. Na základě zaměření lze soudit, že horizontála udává úroveň ochozu, a nikoliv koruny případné předprsní zidky, neboť tloušťka zdi by v této výšce nemohla dosahovat naměřených cca 120 cm, které korespondují s tloušťkou v dolních partiích. Relativně značná výška hradby dobře koresponduje s výrazně se k severu svažujícím terénem; vodorovná plocha předhradí jižně od hradby byla nepochybně docílena postupnými navážkami, jak dokládá také vnitřní vertikální členění domů čp. 184 a 195.

O domu čp. 64 se soudí, že byl druhotně vložen do tupouhly se lomící hradební zdi, která od nároží stoupala šikmo svahem k Hornímu hradu. Patrový dům, založený v poměrně prudkém svahu, se zvenku, z hradebního předpolí, vyznačuje vysokou spodní částí bez otvorů a okny je členěno až vyvýšené podlaží, tedy přízemí, ležící v úrovni dnešního terénu předhradí. Z průzkumu samotného domu vyplývá, že vznikl až někdy na přelomu 18. a 19. století.⁵²⁾ Využití hradby by mohla nasvědčovat síla zdiva v přízemí přibližně 130 - 140 cm, bohužel však nejsou k dispozici dimenze obvodových zdí ve spodní části, která je nepodsklepená, zřejmě vyplněná zeminou nebo přímo rostlou skálou. Maximální výškový rozdíl mezi patou hradby při nároží a úrovní předhradí činí až 6 m. Vnější líc zdiva v nároží domu je zejména ve své spodní části zbaven omítky a svým charakterem naopak nenasvědčuje možnosti ztotožnění s hradební zdi, čemuž podle našeho názoru nasvědčují i další skutečnosti. Především Dietalerova veduta z roku 1724 zde zřejmě zachycuje objekt, který má odlišný půdorys než dnešní dům (obr 31). Severní průčelí stávajícího objektu také nevykazuje detaily charakteristické pro průčelí objektů východně od soutky schodiště, nemá ani zvýrazněnou soklovou část, ani horní ústupek. Soudíme, že úsek hradby zde byl již před výstavbou dnešního domu čp. 64 zbořen.

Velmi pozoruhodný je pak úsek hradby mezi tupouhlým nárožím čp. 64 a masivem budov Horního hradu. Obnažené lomové zdivo vnějšího líce hradby pokračuje strmým hradním úbočím zhruba do 2/3 jeho výšky, kde je zakončeno svislou sparou. Zeď svojí strukturou nasvědčuje složitějšímu vývoji a je pravděpodobné, že její spodní část souvisí s někdejší hradbou. V horní části úseku zdiva, nedaleko od svislé spáry, je osazen novogotický lomený portálek s pravoúhlou hranou, obehzený cihlami, nad ním pak eggen-

52) L-M, čp. 64, 1990.

Obr. 22: Český Krumlov. Novoměstská nárožní bašta, čp. 28. Podstřeší, detail roubeného věnce s ojedinelou dvojicí střílen (foto autor, 1996).

Obr. 23: Český Krumlov. Novoměstská nárožní bašta, čp. 28. Podstřeší, detail dolní části vrátka uprostřed prostoru (foto autor, 1996).

bersko - schwarzenberský alianční znak (asi 70. - 80. léta 17. století). Erb je evidentně druhotně použitý a také portálek je nejspíše vložen do starší zdi. Vnitřní líc tohoto úseku zdi, od nároží nad portálek, není obnažený. Dole stojí

Obr. 24: Český Krumlov. Zkosené severní průčelí kvadratury kláštera klarisek (vlevo), východní průčelí severozápadního, barokního křídla klarisek (uprostřed) a domy čp. 141 a 78 (vpravo), v jejichž průčelích je dochována novoměstská hradební zeď. Pohled od východu (foto autor, 1997).

dům čp. 64, těsně nad ním tzv. bastion, projevující se v předhradí dvěma šikmými stěnami z lomového kamene na severu a východě a zcela krytý vysokou terasou na jihu. Uvedený bastion je patrně součástí fortifikační aktivity hejtmána Fernanda Carattiho z Carary na prahu třicetileté války⁵³⁾ a také jeho situace předpokládá, že před ním musela být část starší hradební zdi předhradí v rozsahu čp. 64 zbořena. Zbylá část zdi od bastionu až k výše zmíněné spáře je zevnitř kryta až téměř ke koruně širokou zděnou rampou, prolomenou tunelovitým průchodem k portálku. V okolí portálku je vlastní zeď asi 100 cm silná.

Nad zmíněnou svislou sparou následuje další, ještě strměji stoupající úsek zdi o délce cca 10 m, zakončený opět svislou sparou. Zeď je zvenku asi 3 m vysoká, sklon koruny souhlasí s terénem. Vnitřní líc je kromě spodní části, kam zasahuje zmíněná rampa, rovněž přístupný. Zeď je stavěna z vodorovných vrstev lomového kamene, v němž dominuje vápenec a méně se uplatňuje - hlavně v jižní části - červenavý kámen, tedy z materiálu, který se markantně liší od části zdi u čp. 64. Asi 50 cm pod korunou zdiva vidíme souběžnou spáru, která prozrazuje dodatečnost horní vrstvy zdiva. Tato spára je však přetřhaná a běží v nejednotném směru, nelze tedy vyloučit, že jde jen o chronologicky nepodstatný důsledek výstavby v obtížném terénu. Vodorovné vrstvy zdiva obsahují několik obličejů otvorů samonosného lešení, síla zdi v koruně činí maximálně 70 cm. Charakter uvedené svislé spáry, vymezující na severu tuto část zdi, nasvědčuje tomu, že nejde o původní konstrukční zakončení, ale spíše přerušení v důsledku obourání zdi, která pokračovala dále k severu (obr. 26).

Poslední úsek zdi za druhou, jižní svislou spárou již navazuje na průčelí hradu. Je asi 310 cm dlouhý a výškou i úhlem klesání zhruba koresponduje s předešlým úsekem. Také tato zeď je budována ve vodorovných vrstvách, převáž-

ně z lomového vápence, ve výšce cca 150 - 180 cm se jasně rýsuje spára, která klesá poněkud mírněji než skalnatý terén, nad níž je cca 120 cm vysoké zdivo vybudováno z tmavší ruly. Jasný předěl mezi oběma druhy zdiva není zvýrazněn žádným architektonickým prvkem, např. placáky stříšky. I když to nelze bez hloubkového průzkumu jednoznačně tvrdit, je velmi pravděpodobné, že spodní část zdiva je se zdivem hradu provázána, zatímco horní jasně přiléhá na spáru. Zhruba 110 cm jižně od dolní svislé spáry a asi 120 cm nad terénem je ve starší části zdiva patrná zazděná šterbinová střílna, jejíž ústí o rozměrech 50 × 14 cm je zhruba z poloviny (zejména pravá stojka) vyžděno z cihel (7 × 28 × 13 cm). Ze způsobu provedení je zřejmé, že střílna je původní součástí zdiva (obr. 26 vpravo). Vnitřní líc tohoto úseku

zdi není vzhledem k terénní situaci na skále běžně přístupný (dnes je vyplněn zeminou). Podstatná je však ta skutečnost, že spodní svislá spára není jen ukončením rovného úseku

Obr. 25: Český Krumlov. Dům čp. 80, jehož uliční průčelí je tvořeno západní boční zdi zaniklé vnější Latránské brány. Vpravo zahrocené zesílené nároží nejasné geneze (foto autor, 1999).

zdi, ale původním nárožím, na něž navazuje zeď stejného charakteru východním směrem, kde svým vnějším, severním lícem plynule přechází na omítnuté průčelí přístavby na severní straně tzv. Máselnice. Podle nerovnosti líce zdíva využila severní průčelní stěna přístavby přímo tuto zeď jako podnož (obr. 27). Pata zdi spočívá na nepravidelně upravené skále, pohledově vlevo je na severním lici zdi, při přístavbě Máselnice, vidět kratší svislá spára, která může indikovat existenci další, zrušené střelny. Velice důležitý detail spatříme nad korunou zdi na průčelí hradní masy. Je zde otisk horní, zaniklé části hradební zdi, zakončený k východu skloněnou pultovou stříškou. Část hradního průčelí východně od připojující se hradební zdi je oddělena svislou sparou, viditelnou ještě i v úrovni 1. patra. Tato část průčelí evidentně vznikla později než kolmo navazující popsaná hradba (obr. 28).

Poslední dochovanou částí městského opevnění levobřežní partie Českého Krumlova je renesanční Budějovická brána, předsunutá cca 100 m před zaniklou bránou, která stála mezi čp. 78 a 80. Jde o jedinou dochovanou městskou bránu v Krumlově, která již byla vícekrát popsána a zkoumána,⁵⁴⁾ proto se zde nezabýváme její stavební podobou a vrátíme se k ní až později při hodnocení fortifikace jako celku (obr. 29).

STAVEBNÍ PODOBA A VÝVOJ OPEVNĚNÍ

Podle průzkumu dochovaných částí hradebního systému byla základní složkou vnějšího opevnění Latránu a Nového Města zeď vystavěná z lomového kamene, asi 110 - 130 cm silná. Menší tloušťka je ověřitelná zejména na jihu, při řece, kde se dochovaly úseky rezného zdiva s prokazatelně originálními líci, zatímco síla 130 cm je v čp. 28 a 80 na vý-

54) K. Šmrha, Budějovická brána v Českém Krumlově, Umění IV, 1956, s. 82 n.; J. Krčálová, Domenico Benedetto a Antonio Commetiové v jižních Čechách, Umění XXVI, 1978, s. 44; A. Kubíková, cit. v pozn. 4; L. Lancinger, P. Vlček, Český Krumlov, Latrán, čp. 99 - 103, SHP SÚRPMO Praha 1991, rkp.; J. Bloch, Hloubkový stavebně historický průzkum průjezdu a průchodů Budějovické brány v Českém Krumlově, Arteco, Č. Krumlov 1994, rkp.

Obr. 26: Český Krumlov. Jižní část vnějšího, západního líce hradební zdi mezi severním průčelím Horního hradu (vpravo) a nárožním domem čp. 64. Vpravo parkánová zeď s původním nárožím a zazděnou střelnu, uprostřed úsek středověké zdi, jejíž dolní nároží není původní, zcela vlevo část zdi tzv. bastionu (foto autor, 1997).

Obr. 27: Český Krumlov. Pohled z prostoru tzv. bastionu na severní průčelí hradu. Vpravo Horní hrad, z jehož průčelí směřek k severu vybíhá hradební zeď (srov. obr. 26). Její horní díl (parkánová zeď hradu) se lomí k východu (uprostřed snímku) a přechází do spodní části severní obvodové zdi přístavby tzv. Máselnice - omítnuté průčelí vlevo (foto autor, 1997).

chodě a severu; síla 140 - 150 cm v čp. 78 na severovýchodě je nejspíše výsledkem druhotných plent. V rozdílu mezi tloušťkami zdi by bylo možno ryze hypoteticky hledat indicii chronologicky nejednotného vzniku jižní a východní části hradby.

Původní výška zdi je dochována v sousedství čp. 13, kde se ochoz nalézá asi 4 m nad recentním tarasem, původní úroveň terénu je však spíše zachována východněji u řeky, kde originální úseky stojí až do výšky kolem 6 m. Tato výška k ochozu je zde přitom v podstatě nezměněná, jak udá-

Obr. 28: Český Krumlov. Pohled na severní průčelí Horního hradu. Detail návaznosti bývalé parkánové zdi (koruna po rekonstrukci, srov. obr. 26 a 27). Na průčelí hradu otisk zaniklé horní části zdi s pultovou stříškou. Průčelí vlevo od tohoto otisku bylo druhotně na spáru přistavěné k parkánové zdi (foto autor, 1999).

va výška prahu zrušeného vstupu do patra bývalé zbrojnice čp. 27. Na základě různých okolností však výška zdi mohla i značně kolísat. Podle stop na jihozápadním nároží kostela sv. Jošta je zřejmé, že zde hradba sahala minimálně do úrovně korunní římsy domu čp. 2, tedy podstatně výše než u čp. 13. Nejspíše to souviselo se sousedstvím mostu, neboť příchodí po něm byl o několik metrů výše než břeh řeky.

Nad vnějším lícem hradby z úrovně ochozu vyrůstala předprsní zídka, podle nálezů u čp. 13 a 28 asi 55 - 60 cm silná. Výška této zidky byla minimálně 200 cm podle čp. 13, fragment na baště čp. 28 však dokládá výšku téměř 300 cm. Bezmála celá horní třetina výšky zidky je však u bašty tvořena strmou pultovou stříškou, která u čp. 13 mohla zaniknout při pozdějších úpravách. Hradební zeď na jihozápadě se tedy v principu nelišila od zdi na východě. Celková výška hradby podle dochovaných částí mohla dosahovat maximálně kolem 9 m, v některých úsecích, zejména na hranách terénních svahů, však mohla být rozdílná při pohledu zevnitř a zvenku města.

Předprsní zídka byla podle jediného dochovaného úseku na jihozápadě u čp. 13 opatřena šterbinovými střílnami uvedené velikosti a frekvence. Nevelká síla hradební zdi vede k předpokladu existence dřevěné platformy, která ochoz příslušně rozšiřovala. Nepřímým dokladem tohoto rozšíření ochozu je situace zazděného portálku na čp. 27, který je posunut prakticky v celé své světlosti za vnitřní líc spodní

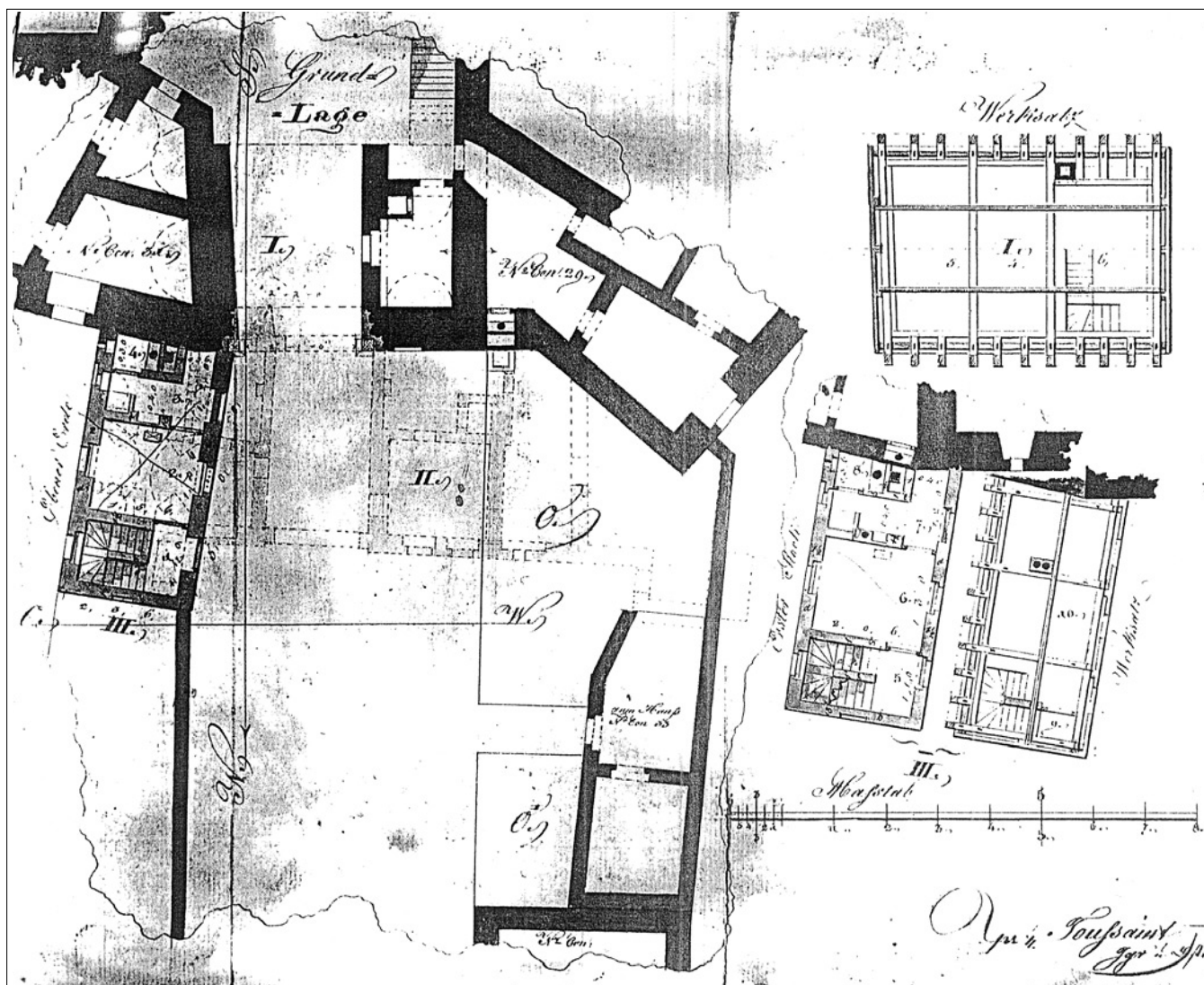

Obr. 29: Český Krumlov. Budějovická brána, vnější průčelí v pohledu od severu (foto autor, 1997).

části hradby (obr. 9). Doložená existence a nápadná výška ven skloněné korunní stříšky hradby u Červené bašty naznačuje, že zde byl pultově zastřešený ochoz, způsobilý chránit funkčnost palných zbraní. Dochované horní partie hradební zdi s vysokou zídou se střílnami pro palné zbraně na jihozápadě a východě umožňují rámcové datování „per analogiam“ nejdříve do 15. století, snad s možným přesahem do závěru 14. století. Zatímco však u bašty na východě je profil hradby v celé výši chronologicky jednotný, na jihozápadě nasvědčuje z uvedených důvodů postupnému vývoji. Neznáme navíc podobu horní partie hradby v celém jižním segmentu mezi panským pivovarem čp. 27 a domem a čp. 80, která i přes podobné dimenze spodní části konstrukce mohla být odlišná, tedy případně i časově rozdílná. O hradební zdi na severní straně předhradí kromě tloušťky a minimální výšky nevíme nic bližšího, zejména pokud jde o druh horního ochozu. Dietalerova i Hörnerova veduta hradbu (obr. 31) ukazují již s přílehlou zástavbou předhradí. Ke stavební podobě ostatních dochovaných částí hradby se také nelze vzhledem k jejich dnešnímu stavu blíže vyjádřit. V žádné části novoměstského obvodu není doložen parkán ani příkop, což nepřekvapuje vzhledem k těsnému sousedství Vltavy nebo terénních svahů.

Zcela výjimečnou součást celého fortifikačního systému Krumlova představuje výše popsaná bašta čp. 28. Jde o jedinou dochovanou a doloženou stavbu tohoto druhu ve městě, zároveň nebývale intaktní.

Jak již bylo výše uvedeno, měla nárožní bašta vnitřní stranu otevřenou. Vzdálenost mezi oběma vnitřními líci na-

Obr. 30: Český Krumlov. Vnější Latránská brána, zaměření z roku 1841 (OkA Č. Krumlov). Před přízemím brány (vlevo) naznačen půdorys renesančního předbraní. V dolní části je zřejmý způsob návaznosti zdi koridoru směrem k Budějovické bráně.

vazujících kurtin však představovala jen asi 16 % z celkové délky vnějšího kruhového obvodu stavby. Musíme počítat s tím, že bašta původně stála v plynulejším svahu, nebyl zde tedy tak výrazný schod jako dnes, a že úroveň dnešního přízemí byla přístupna přímo z terénu města. Tomu nasvědčují nejen stopy zrušených otvorů na této straně bašty, dnes zakrytých terémem, ale i výška ochozu fragmentů kurtin při baště pouhých 3,1 m. Tato výška je obecně - relativně k jiným městským fortifikacím - nápadně malá a neodpovídá ani známým dimenzím novoměstské krumlovské hradby na jihu. Úroveň ochozu přilehlých kurtin výškově přibližně koresponduje s dnešní podlahou 2. patra, a nasvědčuje tak tomu, že ochozy byly komunikačně propojeny s tímto podlažím. Těto úrovně odpovídají i výškové úrovni dochovaných střílen. Další střílny byly nepochybně na místě dnešních oken, v obou patrech tedy po šesti kusech. Klíčová ostění střílen jsou původní součástí stavby, neboť nejeví známky dodatečného vsazení. Šest střílen předpokládáme také v přízemí, nelze zde však vyloučit jiný tvar průstřelnic. Trámové stropy jednotlivých podlaží spojovaly žebříky nebo dřevěná schodiště. Ze zaměření stavby je vidět, že stropní konstrukce byly uloženy na nevýrazné úskoky v síle zdiva, nad přízemím je tento rozdíl zanedbatelný.

Z hlediska stáří a vývoje bašty je zásadní otázka, zda její střecha vznikla před druhotným uzavřením bašty na městské straně, nebo až v souvislosti s ním či dokonce po něm. Konstrukci krovu lze pouze na základě komparace rámcově datovat do pozdně gotického období, tedy zhruba do stejné doby, k níž se hlásí klíčové střílny, a tím i celá zděná část bašty. Pokud by půdorysné uzavření bašty vzniklo současně s krovem, stalo by se tak v době, kdy ještě sloužila fortifikačním účelům. Uzavírací zeď ale ruší přímé komunikační spojení ochozu kurtin s 2. patrem bašty. Změna by měla smysl pouze tehdy, kdyby po vnitřním, do města obráceném obvodu bašty byl veden dřevěný ochoz, který by kurtiny propojoval a z něhož by vedl vstup do bašty. Takovéto řešení má četné analogie, z rámcově shodné doby například i v sousedních městech Prachaticích a Vimperku. Stopy tohoto opatření sice nejsou patrné, jejich úplný zánik ale nelze vyloučit. Možnosti vzniku střešní konstrukce až po výstavbě uzavírací zdi by na první pohled mohl nasvědčovat také její plný kruhový půdorys se střílnami i na městské straně. Vedle toho je třeba zvážit alternativu vztyčení takového střechy ještě před stavbou uzavírací zdi. Pozoruhodné je horní polopatro, podle charakteru vnějších licí zdiva jednoznačně původní součástí stavby. Nezdá se, že by mohlo být

výsledkem snížení regulérního patra se střílnami, neboť bychom při porovnání s výškou parapetů střílen v nižších podlažích mohli na rezném vnitřním plášti očekávat stopy spodních částí střílnových nik. Vše nasvědčuje tomu, že toto polopatro nebylo uzpůsobeno ke střelbě, což bez současné existence roubeného podlaží lze těžko vysvětlit. Možnost současného vzniku střechy s kruhovou základnou nad dovnitř otevřenou baštou je přijatelná i staticky vzhledem k malému dílu pozednicového věnce, který by v takovém případě nespočíval na plné zdi; konstrukčně je tento tvar střechy vzhledem k její velikosti dokonce spíše výhodný. Spodní vodorovná část krovu je natolik provázaná, že nehrozí vyklouznutí krokví z nepodezděných vazných trámů v důsledku pružnosti materiálu a pronešení nepodepřených konců těchto trámů. Nápadná je rovněž sama stavba vazebného roštu, v níž většina trámů je situována kolmo k vynechanému úseku zdi, zatímco nad ním je jich podstatně méně a navíc jsou mnohonásobně zaplátované v kolmých prvcích. Zdá se, že tato konstrukce právě kompenzovala chybějící část obvodového zdiva bašty. Zřejmě jediným momentem, který představuje určitý otazník, je skutečnost, že pozednicové trámce průběžně opisují celý obvod bašty. Za stávajících možností průzkumu nelze jednoznačně posoudit, zda trámce nad někdejší otevřenou částí bašty mohou být původní, současné s ostatními díly, nebo sem byly vloženy dodatečně, v souvislosti s výstavbou uzavírací zdi. To bude možno prozkoumat až z lešení, v případě opravy bašty. Druhotné vložení několika dílců pozednice jistě není vyloučené a jejich případný rozdíl oproti ostatním nelze ze země posoudit. Nadto je pravděpodobné, že část střechy nad otevřeným dílem bašty byla podepřena vodorovným trámem nebo složitější vzpěrovou konstrukcí, která byla odstraněna při vzniku uzavírací zdi. Opomenout přitom nelze již zmíněnou skutečnost, že pozednice uzavírací zazdívkou leží zhruba uprostřed tloušťky zdiva, zatímco na ostatním obvodu těsně při vnějším líci. To by při vzniku střechy nad uzavřeným kruhovým půdorysem nemělo opodstatnění. Tomu, že roubený věnec delší dobu nespočíval na městské straně na plné zdi, zřejmě nasvědčuje také jeho znatelná deformace, průhyb v těchto místech, jak je však patrné pouze při kolmém pohledu z vyšších podlaží sousední pivovarské restaurace (obr. 16). Všechny uvedené skutečnosti tedy podle našeho názoru spíše svědčí pro vznik střechy konstrukce již zároveň s dovnitř otevřenou baštou, před výstavbou uzavíracího segmentu na městské straně.

Kromě popsané novoměstské bašty čp. 28 není v levobřežní části městského opevnění Českého Krumlova spolehlivě doložena žádná další bašta nebo podobný prvek tohoto účelu. Již výše jsme uvedli, že v literatuře stále tradovanou údajnou hradební věž v čp. 21 je třeba odmítnout. Hradební věži či baště také nenásvědčuje rizalit při čp. 13. K nepravděpodobnosti dalších bašt východně od areálu klášterů se vyjádřujeme dále. Jedinými známými a spolehlivě doloženými dalšími prvky hradebního systému jsou tedy zaniklé brány, přímé doklady stavební podoby však máme pouze pro tzv. vnější Latránskou bránu, která byla situována mezi dnešními domy čp. 78 a 80. Brána byla zbořena kolem roku 1858 a je dokumentována - bohužel nikoliv detailně - na několika zobrazeních, plány z let 1841 (obr. 30) a 1846 a několika písemnými vyjádřeními z doby bezprostředně před zánikem.⁵⁵⁾

Z uvedených zaměření vysvítá, že původem gotická brána patrně prošla určitým stavebním vývojem, jehož detailní postižení je ovšem nemožné. Průjezdni hranolová věž měla půdorys o délce stran asi 10,5 × 7,6 m. Delší strana brány byla orientována kolmo k přichozímu, neboť vedle vlastního, po východní straně situovaného průjezdu šířky asi 4,7 m byla tenčí zdí vydělená prostora, která v době vzniku zaměření měla skladovací funkci, původně však zřejmě sloužila jako strážnice. Boční a čelní zdi brány byly v přízemí asi 1,5 m silné, a korespondovaly tak s tloušťkou navazujících částí hradební zdi. Půdorys brány byl zcela vtažen do jejího vnějšího líce. Podle plánu vnějšího průčelí z r. 1820 měla brána lomený vjezdový portál (světla šire jen cca 2,7 m!) bez viditelných stop po uzavírání, na městské straně naproti tomu portál vůbec nebyl uplatněn. Dělení přízemku se opakovalo také ve třech patrech, z nichž spodní bylo ve shodě s přízemím valeně klenuté, ostatní plochostropá. Do 1. patra se stoupalo vnějším schodištěm, přiloženým na straně města k dnešnímu domu čp. 80. Podle ústupků v síle zdiva bylo rozdělení na jednotlivá podlaží evidentně původní, o klenbách to však tvrdit nemůžeme. Zdi v patrech na městské straně byly podstatně slabší než na straně opačné. Dokonce nelze podle absence portálu v přízemí vyloučit, že brána byla zpočátku v celé výšce dovnitř otevřená. Podle nákresu z roku 1820 měla brána nejspíše renesanční fasádu se zvýrazněnou nárožní bosáží v omítce a stejné době patrně patřil také vysoký valbový krov s námetky a stojatou stolicí. Na Dietalerově vedutě z roku 1724 (obr. 31) byla střecha na čelní straně opatřena zděným štítem. Před branou ležel podle plánu zahlobený klenutý prostor, který byl zřejmě vybudován na místě příkopu v době jeho zániku a při zřízení průběžné vozovky v rozložitém stavebním útvaru v těchto místech. Podle uvedených plánů totiž před branou stála značně široká, příčně orientovaná přízemní stavba s hranolovými nárožními rizality. Přízemí bylo rozděleno na valeně klenutý průjezd, navazující na průjezd brány, a řadu drobnějších prostor různého účelu (místnosti, komory, chlévy či stáje, kuchyně). Nahoře byla na třech stranách otevřená pavlač, obíhající střechu. Podle své dispozice, návaznosti na průčelí brány a přilehlé kurtiny a podle tenkého zdiva byla tato předložená stavba jistě dodatečná, postředověká. Nabízí se její ztotožnění s „domky k týž věži“ (tj. Latránské bráně) *unově a z gruntu přistavěnými*, které spolu s branou Petr Vok z Rožmberka přidělil městu k „opatrování“ roku 1598.⁵⁶⁾ Významná úprava brány však evidentně proběhla také již roku 1550, kdy zřejmě byla docílena její výše charakterizovaná stavební podoba.⁵⁷⁾ Ani plány nedávají jasnou odpověď na původ ostroúhlého nároží domu čp. 80.

Podstatně méně jsme informováni o Latránské či Mostecké bráně, která byla bez zaměření zbořena nejspíše roku 1835. Podle několika povšechných zobrazení na vedutách šlo o průjezdni hranolovou věž s valbovou střechou, jejíž půdorys byl vtažen do líce navazujících částí hradby. Archivní prameny však jasně dokazují, že tato brána byla zcela nově vystavěna zhruba v letech 1613 - 1614,

55) Zejm. Kubíková, cit. v pozn. 4.

56) Kubíková, cit. v pozn. 4, s. 14.

57) „Toho roku Latránská brána stavína nákladem měšťan latránských. Nebo se v to byli pánům poručníkům podrobili“ (V. Březan, *Životy posledních Rožmberků I.*, Praha 1985, s. 54)

Obr. 31: Veduta Českého Krumlova od J. Dietlera z roku 1724, pohled od severu. Uprostřed v popředí Budějovická brána se zástavbou předmostí. Vlevo za ní vnější Latránská brána s předbraním, dále vlevo novoměstská hradební zeď s hranolovou věžovou stavbou na nároží kvadratury klarisek, dále hradební zeď se střelnými a zcela vlevo oblá nárožní bašta na pozadí areálu panského pivovaru. Vpravo od Budějovické brány před hradbu předstupující budova zámeckého pivovaru, vpravo od ní domy čp. 195 a 184 vystavěné na hradbě a ustupující nárožní objekt na místě dnešního čp. 64.

aniž bychom byli zpraveni, jakou a zda vůbec měla předchůdkyni.⁵⁸⁾

První známá zpráva o existenci opevnění Latránu pochází až z července roku 1443. Oldřich z Rožmberka v souvislosti s novou úpravou „řádů městských“ uvádí, že „*Latrán i Nové Město již ohrazeno jest, a samy hlásají a brány chovají...*“.⁵⁹⁾ V listině Jana a Jošta z Rožmberka z 27. 9. 1459 stojí, že „*Latrán již skrze předky naše a nás zdí ohrazen jest a že již Latránští s těmi se zdmi a brány opravovati a hlásnými i podbrannými opatrovati mají*“.⁶⁰⁾ Z obou těchto důležitých formulací spolehlivě vyplývá, že opevnění Latránu a Nového Města existovalo nejpozději na počátku 40. let 15. století a že se stavělo ještě zcela nedávno, neboť Jan z Rožmberka se vlády ujal teprve v 50. letech. Není proto vyloučeno, že příslušná pasáž listiny reaguje právě na nějakou důležitou ukončenou etapu výstavby opevnění na levém břehu řeky. Za pozornost možná stojí i formulace druhé písemnosti, v níž vydavatelé nemluví o konkrétním předku, například o Janově otci Oldřichu z Rožmberka, jehož fortifikační aktivity v Krumlově jsou doloženy, ale o anonymních „předcích“. To by hypoteticky mohlo znamenat, že latránské opevnění stavěli dřívější předkové, jejichž jména už nebyla v živé paměti. Je-li hned v prvním dokladu uvedeno, že jde o opevnění Latránu i Nového Města, je vzhledem k situaci Nového Města zřejmé, že v té době již stála právě ona zčásti dochovaná hradební zeď na břehu Vltavy. Nedávný archeologický výzkum vznik této části opevnění dokonce datuje již do 14. století.⁶¹⁾

Značná promiskuita v užívání pojmů Latrán a Nové Město, s níž se setkáváme v písemných pramenech, však nedovoluje rozhodnout, zda se v uvedených zprávách hovoří o dvou či více samostatných opevněních nebo o opevnění jediném. Dále je k dispozici až zpráva Václava Březana, že „*L. P. 1505 brána Latránská v Krumlově Českém a věž nad ní, kteráž podnes stojí, i také ta bašta na Novém Městě nad parkánem panenským stavina*“.⁶²⁾ Uvedenou branou lze nejspíše rozumět výše popsanou vnější Latránskou bránu na severovýchodě a baštou jedinou dochovanou stavbu tohoto druhu, dnes čp. 28. Jen na základě samotné formulace citátu však nemáme jasné důkazy, zda v citaci uvedené stavby byly v onom roce zcela nově budovány, nebo zda šlo pouze o jejich úpravy. První z možností však až překvapivě přesně nasvědčuje datace bašty čp. 28. Podle dendrochronologického průzkumu Josefa Kyncla bylo dřevo všech zkoumaných součástí krovu (krokve, sloupky, trámy obvodového věnce, včetně vratku) smýceno v letech 1503 až 1504, a „*stavbu krovu možno s největší pravděpodobností položit do let 1505 - 1507*“.⁶³⁾ Tak může být bez větších pochyb-

ností opravdu Březanem zmíněná bašta vztažena ke zkoumané baště čp. 28, leda že by se ve stejnou dobu stavěla ještě jedna taková bašta v nedalekém sousedství. Další podobnou baštu zde však zachycuje jenom F. Runk někdy na počátku 19. století (kopie v držení A. Kubíkové), zatímco starší zobrazení Dietalero a Hörnera (obr. 31 a 32) ji neznázorňuje; Runkovo svědectví je podle všeho mylné (k tomu srov. ještě dále). Ostatně jednotné číslo v Březanově formulaci také spíše svědčí pro to, že za komplexem kláštera byla bašta jediná. Tím písemné zprávy pro středověké období hradeb končí.

Na základě uvedených skutečností se lze pokusit o nástin nejpravděpodobnějšího prostorového a chronologického vývoje levobřežních městských hradeb ve středověku.

Jako první vyvstává otázka, kdy mohla vzniknout eventuelní hradební linie za domy, které tvoří východní až jižní frontu latránské ulice. Podle našeho názoru můžeme relativně spolehlivě vyvozovat, že se tak muselo stát nejpozději před polovinou 14. století. Již kolem roku 1350 se totiž konstituovaly areály klášterů minoritů a klarisek a není pravděpodobné, že opevnění, jehož trasu předpokládáme v poloze mezi vlastním Latránem a těmito kláštery, by mohlo konventní areály záměrně oddělit. Založení klášterů tedy pokládáme za spolehlivé datum ante quem pro vznik uvažované vnitřní hradby Latránu. Dalším datem ante quem pro vznik tohoto opevnění je výše zmíněné archeologické datování vnější hradby na břehu řeky, kolem Nového Města. Protože nemůžeme s největší pravděpodobností počítat se založením Nového Města před rokem 1347, nelze ani tuto část opevnění evidentně klást před toto datum. Vznik vnitřní hradby po vzniku vnější hradby nebo zároveň s ní je nereálný. Proto lze otázku vzniku vnitřní latránské hradby uzavřít tak, že v případě své skutečné existence byla vy-
stavěna nejpozději do poloviny 14. století a nejdříve po konstituování plošně rozsáhlého a funkčně diferencovaného podhradí, tedy spíše až v závěru 13. století. Přitom si musíme uvědomit, že nešlo o městské opevnění v pravém slova smyslu. Opevnění Latránu předtím, než by obdržel městská práva, je nemyslitelné, přičemž právě Latrán jako takový, v omezeném rozsahu podhradní ulice, se samostatným městským celkem nikdy nestal. Tím méně jím byl před polovinou 14. století, kdy předpokládané ohrazení muselo vzniknout. Také umístění panského špitálu u sv. Jošta do Latránu pod Hrádek nasvědčuje tomu, že Latrán měl ještě v 2. čtvrtině 14. století, kdy byl špitál vybudován, vyložené předměstský charakter, pokud jde o vztah k městu na opačném břehu řeky. Musíme tedy vnitřní opevnění Latránu chápat pouze jako opevnění specifického podhradního sídelního útvaru, typického i pro jiná města jihočeských Vít-
kovců.

Nejsložitější je rekonstrukce průběhu latránské hradby v úseku mezi uličkou Na Novém Městě (Pivovarskou) a Lazebnickým mostem. Tannich a Mencl se v rekonstrukci průběhu hradby v této části vzájemně liší a nutno dodat, že obě rekonstrukce jsou - kromě toho, že nevycházejí z žádných dokladů a jsou ryze hypotetické - značně problematické. Průzkum této partie města připouští jiný výklad, který je podle našeho názoru věrohodnější, neboť je založený na nálezech přímo v terénu.

Je pravděpodobné, že latránská hradba východně od Lazebnického mostu vždy běžela v linii dochované hradby

58) Srov. pozn. 36.

59) H. Gross, K obnově řádů městských v Krumlově r. 1443, Věstník Král. č. společnosti nauk, tř. histor. s. 9.

60) Kubíková, cit. v pozn. 4, s. 21, cituje: SOA Č. Krumlov, Velkostatek Č. Krumlov, I5AS No. 8; též in: Urkundenbuch, cit. v pozn. 19, II, s. 115.

61) Nálezová zpráva ARÚ, čj. 334/92, P. Bricháček, uloženo v M Český Krumlov. Základy hradby podle nálezové zprávy porušily kulturní vrstvu 13. století, teoreticky proto není vyloučeno, že hradba mohla být vybudována již závěrem 13. století. Její vznik před založením Nového Města však podle našeho názoru není reálný.

62) V. Březan, Rosenberské kroniky krátký a summovný výtah, Časopis společnosti vlastenského Museum v Čechách II, 4, 1828, s. 73.

63) J. Kyncl, Znalecký posudek č. 16-12/96 na dendrochronologické datování dřevěných prvků historických budov v Českém Krumlově: bašty, Latrán čp. 28 ad., rkp. Srov. též článek J. Kyncla v tomto čísle časopisu.

Obr. 32: Veduta Českého Krumlova od G. A. Hörnera, kolem r. 1750, pohled od severozápadu (SZ Č. Krumlov). Detail se systémem Budějovické brány v popředí, upravo od ní zeď spojovacího koridoru na bývalé rybníční hrázi, zakončená vnější Latránskou bránou s předbraním. Vlevo od této brány část novoměstské hradební zdi s hranolovou věžovou stavbou u nároží kvadratury klarisek a zcela vlevo oblá nárožní bašta (foto L. Pouzar).

při řece, že tedy v tomto úseku neexistovala žádná její vnitřní předchůdkyně. Tomu napovídá popsaná situace v pozadí areálu domu čp. 18. Pokud je horní třetinu hradby s vysokou předprsní zídkou a šterbinovými střelnami možno klást až do 15., maximálně do závěru 14. století, je velice reálné, že spodní dvě třetiny výšky zdi, vystavěné také z jiného druhu kamene, jsou starší, a mohou být tedy totožné s hledanou předhusitskou hradbou samotného Latránu. Pozdější vznik horní části hradební zdi, a to pravděpodobně s větším časovým odstupem, pokládáme za zřejmý, o čemž více než změna materiálu svědčí zmíněný rozdíl v půdorysném zakřivení obou částí zdi v sousedství cihelného altánu, který stojí před vnějším lícem hradby (obr. 8). Půdorysné vybočení zdi a indicie dodatečného navázání, navíc jinou horninou, směrem k východu mohou naznačovat, že stará latránská hradba se v těchto místech zatačela zpět blíže k zástavbě ulice Latránu, tedy přibližně směrem k severovýchodu, někam dozadu za dnešní domy čp. 22 až 36. Po vzniku novoměstské hradby mohl tento úsek zaniknout a hradba Nového Města se napojila a pokračovala v dochované linii po břehu řeky. Zánik staré latránské hradby od tohoto místa směrem na severovýchod je ostatně dobře vysvětlitelný vznikem Nového Města a naopak její částečné dochování v severní části lze zřejmě zdůvodnit tím, že byla druhotně využita jako ohradní zeď klášterů na straně Latránu nebo že zde narozdíl od jižní části nemohlo dojít k dodatečnému prodloužení parcel a zahuštění zástavby.

Vnější opevnění Latránu nepochybně vzniklo až po založení a vyměření areálů klášterů a konstituování nového městského celku, zv. Nové Město, poprvé doloženého v 70. letech 14. století. Právním předpokladem vzniku skutečného městského opevnění na levém břehu bylo nejspíše privilegium z roku 1347, které připojilo předměstí - tedy i nejmenovaný Latrán - k městu. Specifické postavení Latránu, resp. Nového Města, které vrchnost evidentně chápala spíše jako druhé své město, naproti tomu vyjadřuje právě existence opevnění na břehu řeky, které je orientované

proti vnitřnímu městu. V případě bezpodmínečné podřízenosti městu by opevnění v těchto místech bylo pro krumlovské měšťany těžko přijatelné.

Celkem jasná je trasa opevnění na jižní straně, mezi Lazebnickým mostem a panským pivovarem, kde průzkum jednoznačně identifikoval středověkou hradební zeď, archeologicky datovanou nejpozději do 14. století. Ačkoli jsou zde dochované středověké části hradby stavěny ze dvou geologicky odlišných hornin, evidentně nejde - narozdíl od části západně od čp. 80 - o dvě chronologicky odlišné vývojové fáze. Nic bohužel naproti tomu nevíme o průběhu hradby právě v místech panského pivovaru čp. 27. Rozlehlý areál tohoto stavebního celku - původně renesanční rožmberské zbrojnice

- přerušil opevnění v dlouhém úseku již na přelomu 16. a 17. století.⁶⁴ Průzkum hradeb i stavební vývoj bývalé zbrojnice⁶⁵ nasvědčují tomu, že již nejstarší, jižní část jejího areálu k hradbě nepřilehla, ale beze zbytku ji nahradila takřka bezprostředně od svého nároží.

Zde vyvstává otázka, jak spojit novoměstskou hradbu na jihu při řece ze 14. století s baštou čp. 28, datovanou na počátek 16. století. Teoreticky by připadalo v úvahu, že část hradby na východě z nějakého důvodu zanikla a byla na počátku 16. století spolu s baštou znovu vystavěna ve stejné linii. Pravděpodobnější je však podle našeho názoru druhá možnost, naznačená už v předešlé literatuře: Jižní část hradby obepjala zástavbu Nového Města a pak navázala na komplex klášterů, respektive jejich ohrazení, které mohlo splňovat určitou fortifikační funkci, zvláště když se kláštery při svém založení neocitly uvnitř žádného opevněného městského areálu.

Prokázat tuto hypotézu je samozřejmě velmi obtížné, neboť samotná zástavba klášterů prodělala složitý vývoj, přičemž o její konkrétní předhusitské podobě mnoho jistého nevíme. Je proto otázkou, kudy přesně by tato hradba probíhala na východním obvodu klášterního komplexu a jak by případně navazovala severně od něj na předpokládané opevnění Latránu. Cenná je proto možnost alespoň částečného průzkumu dochované ohradní zdi východně od kvadratur bekyň a minoritů. Přestože je zeď jen asi 60 - 80 cm silná a zevnitř omítnutá, vykazuje převážná část jejího vnějšího rezného líce, dílem krytého přístavky, vlastnosti středověkého zdiva s charakteristickými horizontálními spárami (obr. 33). Dnes asi 3,5 m vysoká zeď mohla být eventuelně později zevnitř ztenčena a celkově snížena. Na jihu je zřejmé, že mířila k průčelí panského pivovaru, tupouhle se zalamující severní část, připojující se na spáru k barokní-

64) A. Kubíková, Rožmberský dům a zbrojnice na Novém Městě v Českém Krumlově, Výběr, časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech, XXXIX, 3, 1997, s. 162 - 165.

65) L-M, čp. 27, 1992.

mu prodloužení kostelního presbytáře, je pozdější, a zeď tedy v těchto místech probíhala spíše s větším odstupem od kostela. Pozoruhodné je umístění této ohradní zdi. Ačkoli je zde dnes úroveň terénu pozměněna, naznačují výše zmíněné indicie původní úroveň terénu uvnitř hradby při nárožní baště čp. 28, že právě zhruba v čáře klášterní zdi probíhala terénní hrana, od které k východu, k řece, klesal svah.

Komplikovanější je představa průběhu předpokládané ohradní zdi klášterního komplexu severně od závěru kostela. Odpověď však naznačuje samotná stavba kláštera klarisek. Jeho kvadratura obsahuje některé gotické detaily (několik sedlových portálků, křížem dělená okna rajského dvora), zčásti patrně v druhotné poloze nebo s nejasnou datací. Datování výstavby tří křídel kolem rajského dvora až do závěru 15. století nevyklučuje dendrochronologie dochovaných krovů.⁶⁶⁾ Pozoruhodné je zvláštní půdorysné zkosení části severního průčelí kvadratury při jejím severovýchodním nároží (obr. 24), stejně jako skutečnost, že pouze severní křídlo kvadratury je podsklepené. Tyto anomálie je zřejmě třeba vykládat tak, že obvodová zeď kvadratury reagovala na křivku zde probíhající terénní hrany, přičemž sklep mohl zčásti využít výškového rozdílu mezi úrovní terénu rajského dvora klarisek a severním svahem. Zdá se tedy, že před klášterem na severu nebyla plocha jako dnes, ale že terénní svah od své hrany v místech ohradní zdi na východě procházel těsně před kostelním závěrem a pak se výrazně stáčil k západu, takže severovýchodní část kvadratury již v něm byla zčásti založena. Areál klášterů byl tedy oproti dnešnímu stavu vymezen na východě a severu svahem. V případě pohusitského stáří severního křídla klarisek lze předpokládat, že před jeho vybudováním probíhala při hraně svahu ohradní zeď, která byla později kvadraturou z prostorových důvodů přímo nahrazena. Pokud je křídlo starší, může být zkosená část jeho obvodové zdi s uvažovanou hradbou totožná.

Další průběh předpokládaného ohrazení klášterního komplexu na severu neznáme. Výraznější terénní hrana údolí Vltavy byla sice zhruba totožná s východními průčelími domů čp. 141 a 78, tak daleko však území kláštera jistě nesahalo. Ohradní zeď teoreticky mohla pokračovat spíše západním směrem a tam navazovat na zástavbu nebo opevnění Latránu, které zde ve své funkci patrně vydrželo déle než na jihu, kde před ním vzniklo Nové Město. Zde, na severním konci Latránu, zřejmě došlo někdy po polovině 15. století k důležité změně, podmíněné zřízením rybníka na Polečnici severně od předhradí.⁶⁷⁾ Pokud je správná představa o tom, že doložený vstup plnil funkci jediné brány na

Obr. 33: Český Krumlov. Vnější líc ohradní zdi klášterního areálu za pivovarskou restaurací. V popředí předpokládaná středověká zeď, za opěrným pilířem upravo patrně barokní úsek v pozměněném směru. Tento úsek v pozadí přiléhá k nároží barokního prodloužení presbytáře klášterního kostela (foto autor, 1997).

severním konci latránské ulice, mohl právě vznik rybníka přinést pokles jeho významu na pouhou „fortnu“. Přístupová cesta byla svedena na východní rybníční hráz, která přepážila zářez Polečnice, a nová brána byla prolomena v předpokládané hradbě Latránu mezi dnešními čp. 75 a 77 (obr. 42/3). O tom, že klášterní areál představoval slabý bod v ohrazení města a že zde s velkou pravděpodobností ještě za husitských válek nebyla vybudována regulérní městská zeď, svědčí známé okolnosti nezdařené konspirace proti Oldřichu z Rožmberka počátkem 20. let 15. století. Část spiklenců měla na dané znamení husitů na návrší nad městem zapálit Latrán, utéci ven z města přes hřbitov u minoritského kláštera a přidat se k bratřím.⁶⁸⁾

Teprve počátkem 16. století, jak je určeno Březanovou zprávou z roku 1505 a datováním bašty čp. 28, byla vybudována vnější část opevnění na východě. Důvody tohoto počínu lze zřejmě nalézt dva. Z výše uvedeného vyplývá, že tato část Latránu byla nejhůře zabezpečena pouze klášterním hrazením, které se nemohlo vyrovnat skutečnému městskému opevnění. Tento nedostatek musel být po husitských válkách napraven. Závěrem 15. století a v období kolem roku 1500 vyvrcholila velkolepá pozdně gotická stavební fáze kláštera minoritů a klarisek,⁶⁹⁾ která si žádala lepšího zabezpečení než dosud.

Nová, vysunutá část opevnění obsahovala nejspíše jedinou - dochovanou nárožní baštu. Obě kurtiny jsou věrohodně zachyceny na Dietlerově vedutě Krumlova z roku 1724 (obr. 31). Kurtina jižně od bašty zde probíhá rovně k panskému pivovaru a mizí v jeho severozápadním průčelí nedaleko od nároží. Lze očekávat, že někde uvnitř areálu pivovaru (zbrojnice) navázala na starší novoměstskou hrad-

66) L-M, čp. 67, 1967, 1985; Srov. články J. Kyncla a J. Bláhy v tomto čísle časopisu.

67) Dvořák a kol., cit. v pozn. 25, s. 64.

68) K. Pletzer, Prozrazená akce husitů proti Oldřichu z Rožmberka v roce 1422, Jihočeský sborník historický XXXI, 1962, s. 79 - 83; Popravčí kniha pánů z Rožmberka, ed. A. Kalný, Třeboň 1993, s. 60.

69) P. Vlček, P. Sommer, D. Foltýn, cit. v pozn. 30, s. 206; srov. též pozn. 66.

Obr. 34: Veduta komplexu českokrumlovského hradu od G. A. Hörnera, 1743; pohled od jihozápadu (SZ Č. Krumlov). Vpravo dole pod hradem na břehu Vltavy probíhá hradební zeď (foto L. Pouzar).

bu, zatímco klášterní hrazení tehdy ztratilo svoji fortifikační úlohu. Kurtina západně od bašty se podle veduty v půdorysu mírně vlnila a končila při nároží kvadratury klarisek; vidět jsou také hustě řazené otvory pod její korunou – zřejmě střelny – a stříška, která naznačuje, že hradba nesla zastřešený ochoz. Hradba na obrazení přiléhá přímo k nároží kvadratury, kde stojí drobnější hranolová stavba s jehlancovou střechou, a dál nepokračuje. Původ hranolové stavby neznáme, v úvahu jistě připadá její postředověký vznik, bez fortifikačního účelu, také Hörner znázorňuje poměrně nevýraznou věžovitou stavbu (obr. 32). Takto znázorněnému průběhu hradby plně nasvědčuje parcelní hranice na mapách z 1. poloviny 19. století (obr. 2). Dalšímu pokračování hradby napovídá zmíněné půdorysné zkosení východní části severního průčelí kvadratury klarisek. Zkosenu část obvodové zdi křídla zřejmě lze přímo ztotožnit s hradbou, nebo k hradbě byla budova zevnitř přiložena. Jistě není náhodou, že východní prostora sklepa severního křídla není právě v rozsahu zkosení opatřena osvětlovacím okénkem, zatímco západně odsud je okének několik. Právě západně od zkosení se totiž linie hradby nejspíše oddělila od severního průčelí kvadratury, aby dospěla k dnešnímu domu čp. 141, v němž se dodnes dochovala. Předpokládáný vztah hradební zdi k budově klarisek s jejím datovaným krovem by pak připouštěl možnost, že výstavba této část opevnění započala již před rokem 1500.

Podle Březana se roku 1505 stavěla také Latránská brána. Vybudování nové brány se jeví jako integrální součást vysunuté obranné linie blíže k údolí Polečnice a Vltavy. Pokud bychom připustili možnost, že brána s hradbou běží

cí od ní k jihu, dochovanou nepřerušene až do čp. 141, tu mohla vzniknout již dříve po napuštění rybníka, těžko bychom vyložili její způsob navázání na klášter klarisek. Je-li totiž hradební zeď obsažena ve východním průčelí čp. 141, bylo by logicky její pokračování využito při stavbě barokního severního křídla při kvadratuře, což se však podle zaměření křídla a jeho půdorysné orientace evidentně nestalo.

Zajímavá je otázka stáří části opevnění mezi vnější Latránskou branou a severním průčelím zámku. Hradba mezi nárožním domem čp. 64 a průčelím horního hradu evidentně sestává nejméně ze tří vývojových fází. První fázi představuje pravouhle se zalamující zeď se střelnou, která vybíhá z průčelí hradu. Lze ji interpretovat jako parkánovou hradbu, patřící k jedné z nejstarších gotických vývojových period hradního komplexu. Zeď ve svém východním průběhu uzavírala severní ústí skalní rozsedliny, resp. příkopu na místě pozdější Máselnice a buď přecházela ve východní kontreskarpu tohoto příkopu nebo pokračovala ještě dál, zhruba v linii obvodové zdi renesanční tzv. Buchalterie. Druhou fází je níže ve svahu situovaný úsek zdi, který sice dnes nemá intaktní severní nároží, nejspíše se však rovněž nedaleko od svého dnešního ukončení lomil k východu a probíhal přibližně rovnoběžně s předešlou zdí. Jeho souvislost s případnou hradební linií severně od tzv. Buchalterie však nelze seriózně určit. Možnosti, že by zeď za svým dochovaným úsekem plynule pokračovala a navazovala na severní zeď předhradí, nenásvědčuje její rozdílné geologické složení. Vlastní severní hradba předhradí se tak jeví jako nejméně třetí hradební linie, relativně nejmladší.

O případné souvislosti s rozsáhlou fortifikační výstavbou přelomu 15. a 16. století na severovýchodní straně Latránu lze jistě uvažovat.

Hradební systém vltavského levobřeží doplňovaly od poloviny 15. století postupně ještě další komponenty, vázané na hrad. Vedle impozantního opevnění západní, šijové strany hradu dvěma příčnými štítovými zdmi, bočních hradeb tzv. Pláště, předsunuté bašty a snad ještě dalších hradebních linií⁷⁰⁾ bylo hradbou zajištěno také jižní úpatí hradní skály na samotném říčním břehu (obr. 35).⁷¹⁾

Sporné je propojení skutečnými hradbami mezi zaniklou severní Latránskou branou a renesanční Budějovickou branou, jež předpokládá V. Mencl.⁷²⁾ Tato nová brána byla vystavěna po roce 1596 a byl před ní přeložen výtok Polečnice z rybníka, předtím zřejmě proražený na opačné straně hráze, před vnější Latránskou branou. Pohled na Krumlov z poloviny 18. století od G. A. Hörnera (obr. 32) napovídá tomu, že vlastní Latránská brána byla na hrázi zaniklého rybníka s Budějovickou branou spojena koridorem zdí, jejichž linie jsou ještě dobře patrné na mapách čtvrtiny 19. století (obr. 1 a 2). Fortifikační účel těchto zdí není nijak doložen a pro renesanční období mu odporuje také přítomnost domů (čp. 84, 85 na východní straně a čp. 106 na západě)⁷³⁾ mezi branami. Naproti tomu nemůžeme vyloučit, že již v rámci opevňovacích prací po roce 1500 bylo na místě pozdější Budějovické brány vybudováno nějaké předsunuté nebo vysunuté opevnění.

Pozoruhodný je osud latránských a novoměstských hradeb po přelomu 15. a 16. století, kdy je naposled zaznamenána stavební činnost na opevnění, kterou lze vztahovat k jeho středověké fázi. Již výše jsme se zmínili o výrazných úpravách vnější Latránské brány v průběhu 16. století. Několik skutečností informuje o tom, že hradby brzy pozbyly své fortifikační poslání. Výše jsme zmínili vztah renesanční dostavby kostela sv. Jošta k hradbě, z něhož lze usuzovat, že hradba v úseku jižního průčelí byla tehdy - již na konci 16. století - zbořena nebo alespoň výrazně upravena. Malá péče o hradební zeď je patrna také ze zprávy V. Březana z roku 1597, podle níž měšťané již tehdy západně od pozdějšího panského pivovaru v souvislosti s budováním tamější zahrady „zeď od vody podemletou a poraženou zase

Obr. 35: Český Krumlov. Úbočí hradní skály pod Hrádkem a eggenberskou mincovnou (vlevo). Dole, s odstupem od toku Vltavy, zbytky hradební zdi, vpravo ve vyšší poloze zřícenina stavby s okénky, neznámého účelu (foto autor, 1998).

zaklásti a vyzdvihovati dali“.⁷⁴⁾ Hradební zeď tedy již koncem 16. století ležela v troskách. Již delší dobu sloužila spíše jen jako ohradní zeď zahradních pozemků, když zároveň s tím probíhala urbanistická a funkční transformace Nového Města, jehož zástavba a využití radikálně změnil svůj charakter. Překvapivě špatný stav hradební zdi na konci 16. století, který způsobila zanedbaná péče a říční proud, tehdy bezprostředně dosahující k lici zdi, dokládá také její výše popsaný průzkum. Převažující úseky ze smíšeného zdiva, opatřené vnějšími skarpami a brankami k vodě, jsou nejspíše právě dílem oné rekonstrukce zdi na konci 16. století, později pochopitelně upravovaným. Charakter nově vztyčených úseků z konce 16. století ukazuje horší kvalitu oproti středověkým fragmentům a naznačuje spíše formální přístup stavebníka k obnově dřívější fortifikace.

Z fortifikačního hlediska je rozporuplná realizace nové zbrojnice (později tzv. panský pivovar, dnes čp. 27), která vznikla rozšířením a přestavbou tzv. panského domu postupně na přelomu 16. a 17. století, nerespektovala hradební zeď, likvidovala ji a výrazně se vysunula do předpolí její linie, aniž by ji ovšem v její fortifikační roli adekvátně nahradila nebo dokonce posílila. Areál zbrojnice nevykazuje na základě dnešních možností poznání žádné fortifikační znaky. V této souvislosti je samozřejmě zajímavý zmíněný zazděný portálek z ochozu hradby. Jeho existence naznačuje, že celá západní průčelní stěna od tzv. panského sídla až k hradební zdi je středověká, ještě z doby plné funkce opevnění. Zároveň však nelze vyloučit, že přilehlá část hradebního ochozu mohla nějak sloužit i v době, kdy hradba obecně ztrácela svůj původní smysl. Podnětem k výstavbě Budějovické brány sice mohl být bezprostředně pocit ohrožení města na konci 16. století v souvislosti s tehdejšími politickými událostmi v zemi, tento pocit však opět záhy vyprchal, vždyť panská zbrojnice byla již ve 20. letech 17. století zničena.⁷⁵⁾

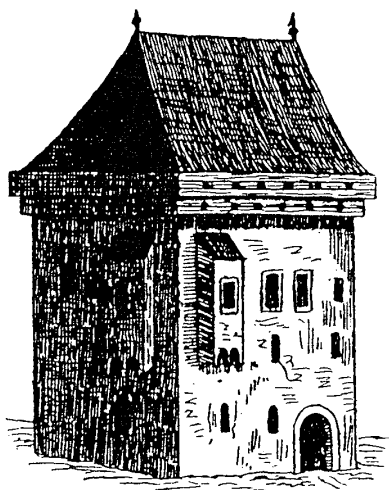
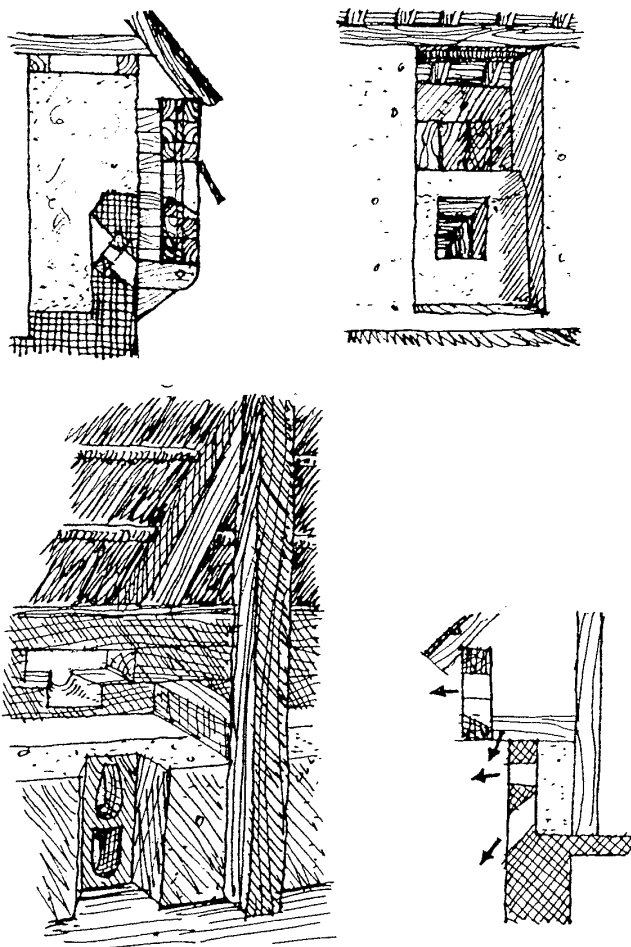
70) V. Razím, cit. v pozn. 14.

71) Dochovaná zeď z lomového kamene je výsledkem několika úprav, zejména její spodní část ve východní polovině je však s největší pravděpodobností středověká. Dosud se nepodařilo vyřešit původ a účel torza stavby nad východním koncem zdi, v úbočí skály přímo pod věží Hrádku. Dochovala se zde jedna obvodová zeď objektu se střelnými otvory, orientovanými směrem k hradní skále. Jeho středověký původ a fortifikační účel jsou však podle struktury zdiva a situace otvorů nepravděpodobné (zřícenina je z větší části obrostlá břečťanem).

72) Dvořák a druzí, cit. v pozn. 25.

73) J. Muk, cit. v pozn. 9., 1962.

74) V. Březan, Životy posledních Rožmberků, II, Praha 1985, s. 537.

Obr. 36: Příklady roubených předprsí ochozů s podsebitím. Nahoře - Burg-hausen, štítová zeď jádra hradu, řez a pohled zevnitř, uprostřed - hrad Mo-sham, pohled zevnitř a řez, dole - Pranthof, příklad s dvoustupňovým roubeným podlažím. Podle O. Pipera, cit. v pozn. 84.

století přestavěna na pivovar.⁷⁵⁾ Brána je dokladem nerovnoměrného procesu degradace původního smyslu středověkých hradeb,⁷⁶⁾ když nejranějším známým porušením fortifikační funkce opevnění na latránské straně byla již stavba zámeckého pivovaru při vnějším lici severní hradby předhradí v době před rokem 1561.⁷⁷⁾

75) Srov. pozn. 65, 66.

76) Srov. pozn. 54.

Obr. 37: Severovýchodní nárožní bašta opevnění města Radstadt nad řekou Enns, dat. 1534. Roubené podstřešní patro se střílnami s trojicí zářezů v parapetu (foto autor, 1999).

O osudech levobřežních hradeb po roce 1600 máme zcela nedostatečné zprávy. Roku 1613 byla postavena nová brána u Lazebnického mostu, patrně ještě ze stejných pohnutek jako brána Budějovická. Jestliže předpokládaná vnitřní latránská hradba v té době již byla pohlcena zástavbou či místy záměrně odstraněna, byla vnější hradba v prostoru mezi tzv. fortnou u čp. 180 a bývalou zbrojnicí čp. 27 od své znovuvýstavby koncem 16. století evidentně ponechána svému osudu. Další části hradby jsou totožné se stavební historií jednotlivých, postupně přiléhajících domů. Severně od kláštera klarisek dle zmíněných vedut hradba zanikla již před čtvrtinou 18. století. Kusé zprávy vztahující se vyloženě k opevnění příznačně skromně doplňují také naše vědomosti o novodobých dějinách bašty čp. 28. Od Březanovy zprávy o její stavbě nemáme dlouho vůbec žádné zmínky. Pozemek s baštou sloužil klariskám až do jejich zrušení roku 1782. Roku 1800 jej koupila schwarzenberská vrchnost, která v baště nejspíše po klariskách zdědila skladiště zahradnického nářadí a roku 1806 nebo o něco později baštu - již se zřeklo město - adaptovala na byty, sloužící hlavně dozorcům skladu dříví.⁷⁸⁾ Tak došlo k dodnes dochované klasicistní přestavbě bašty. Stopy složitějšího stavebního vývoje však nasvědčují tomu, že k uzavření městské strany bašty došlo již dříve a klasicistní přestavbou s vložením šnekového schodiště byl tento segment válcového tělesa bašty pouze výrazně pozměněn. Významný-

77) Srov. pozn. 49.

78) P. Zahradník, Č. Krumlov, čp. 28, dějiny objektu, Praha 1996, rkp.

mi daty v procesu postupného zániku opevnění jsou demolice bran, jejichž osudy na základě chudých archivních dokladů nastiňuje A. Kubíková.⁷⁹⁾

ZÁVĚR

Opevnění vltavského levobřeží v Českém Krumlově představuje mimořádně pozoruhodný a svým způsobem u nás ojedinělý fortifikační celek. Jeho průzkum přináší nejen prohloubení znalostí o hradbách samotných, o jejich systému a stavební podobě jednotlivých komponent, ale umožňuje také revizi dosavadních představ o urbanistickém vývoji této části města. Příklad Českého Krumlova názorně ukazuje důležitost studia městských hradeb i z jiných, než ryze fortifikačních hledisek. Neobyčejně pozoruhodná je návaznost hradeb postupně se plošně rozvíjejícího podhradního osídlení na opevnění hradu, jehož průzkumu ovšem ještě hodně dlužíme a podrobnější poznání nám citelně schází při rekonstrukci celé středověké fortifikační soustavy.⁸⁰⁾ Stačí připomenout důležitou otázku funkce a původu částečně dochované hradební zdi na úpatí hradní skály, která připomíná podobné opevnění pod nedalekým rožmberským hradem Dívčím Kamenem.⁸¹⁾ U obou hradů již nejde o integrální součást latránů v pravém slova smyslu, neboť tyto hradební zdi nemohly obsahovat prakticky žádnou zástavbu. Otázka jejich fortifikační potřeby je pozoruhodná vzhledem k umístění při patě vysoké hradní skály. Narozdíl od ojedinělého půdorysného rozvoje latránských hradeb nevybočuje jejich vlastní stavební podoba z dobového průměru. Výjimečná řešení ovšem nebyla vzhledem k terénnímu reliéfu a říčnímu toku nutná.

79) A. Kubíková, cit. v pozn. 4.

80) Nejnovější literatura o hradě se otázkou jeho hradebního systému věnuje jen zběžně (srov. T. Durdík, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999, s. 105 - 106) nebo prezentuje údaje, které neodpovídají realitě (K. Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, díl I., Praha 1996, s. 568, uvádí, že „z gotického opevnění se zachovala bašta ve starém purkrabství a zbytky dalších čtyř bašt“). K tomu srov. též: V. Razím, cit. v pozn. 14.

81) D. Menclová, *České hradby*, II, Praha 1972, s. 78 - 79.

Obr. 38: Roubená předprseň ochozu s podsebitím štítové zdi jádra hradu Burghausenu, srov. obr. 36 nahoře (foto autor, 1997).

Obr. 39: Roubené podstřešní patro bašty opevnění kláštera benediktinek v Göss u Leobenu (foto autor, 1999).

Nejvýznamnější součástí novoměstského opevnění je nesporně nárožní bašta za kláštery, která si zasluhuje mimořádnou badatelskou i památkářskou pozornost. Cenná je zejména její intaktně dochovaná střecha s roubeným obranným polopatrem. Tato konstrukce nemá v našem prostředí obdoby a patří k nejlépe dochovaným tesařským dílům tohoto druhu vůbec. Tak zaujímá velmi důležité místo i v širším kontextu středoevropské fortifikační architektury pozdně gotického období.⁸²⁾

Roubené ochozy, ať už na hradebních kurtinách nebo na baštách a věžích, byly poměrně rozšířené zejména v ra-

Obr. 40: Detail střilny se třemi zářezi na severovýchodní nárožní baště opevnění města Radstadt (srov. obr. 37), pohled z podstřeší (foto autor, 1999).

kouském a bavorském Podunají a v alpských oblastech, dnes je však jejich výskyt i v tomto prostředí již relativně vzácný. Bohužel není k dispozici úplný seznam a moderní zhodnocení, v zahraniční soupisové literatuře jim není věnována zvláštní pozornost. Stejně tak stranou dosavadního zájmu zůstala i bašta v Českém Krumlově.⁸³⁾

Nejznámější dochovaný příklad ochozu s předseznenou trámovou předprsní je součástí štítové zdi v čele jádra hradu Burghausenu na řece Salzach. Výjimečně se zde však tato předprseň objevuje v kombinaci se zděným cimbuřím, je muž je asi o 20 cm předsezzena pomocí trámů se svislými příložkami. Ochoz umožňoval střelbu většími obdélnými otvory v předprsní, které se daly uzavírat vnější okenicí, dále střelbu šikmo dolů menšími střilnami v zazdívkách mezi zuby cimbuří a konečně fungoval jako podsebití. Nadto jsou v předprsní vyříznuty menší mezilehlé otvory a konstrukce je důmyslně ztužena (obr. 36 a 38).⁸⁴⁾ Ochoz vznikl nejspíše v 80. letech 15. století.⁸⁵⁾ Tomuto řešení se částečně podobá podstřeší paláce hradu Moosham u Salzburku. Nad podlahu vystupuje jen nízká parapetní zídka s nikami, v jejichž čele jsou prolomeny vždy dvě střilny nad sebou, z nichž spodní míří šikmo dolů. V úrovni nad zídkou

je předsezzena krokve vynášející konstrukce, tvořená třemi na sobě položenými trámy s vyříznutými střilnami (obr. 36). Obránce tak měl k dispozici tři střilny nad sebou a ještě mezeru podsebití.⁸⁶⁾ Variant s využitím předsezzené roubené předprsní jistě byla řada. S krumlovskou baštou lze nejlépe srovnávat dochované příklady staveb stejného typu. Zcela analogickým předsezzeným věncem ze třech trámů nad sebou vrcholí jedna z bašt opevnění kláštera benediktinek v Göss u štýrského Leobenu (obr. 39). Se stavbou opevnění se začalo po vpádu Turků do oblasti, k němuž došlo roku 1480.⁸⁷⁾ Také úroveň umístění a tvar drobných střilnových otvorů odpovídá baště v Českém Krumlově. Nárožní polohu shodnou s Krumlovem má severovýchodní, nejlépe dochovaná bašta

opevnění města Radstadt jihovýchodně od Salzburku, datovaná rokem 1534. Relativně pozdější době vzniku odpovídá uplatnění širokých, oboustranně rozevřených střiln na jejím tělese. Předsezzený roubený věnec pod střechem je opět tvořen třemi vrstvami trámů, ve středním z nich jsou však tentokrát uplatněny široké vodorovné stěrby, do jejichž parapetů se zařezávají trojice zubů pro zaklesnutí hákovnic (obr. 37 a 40).

Historická ikonografie, kterou máme k dispozici, nedovoluje učinit si přesnější představu o tom, jak byl ve středověku typ roubeného ochozu početně zastoupen u nás. Nelze vyloučit, že na některých vedutách byl zachycen v již pozmeněné podobě, zejména druhotně omítnutý, a tak jej nemůžeme identifikovat. Na druhé straně je však podstatné, že není doložen na zhruba soudobých opevněních nejbližších českých měst Prachatic, Vimperka a Českých Budějovic. Nejnápadnější je konečně zřejmě ojedinělé užití roubeného ochozu s podsebitím i v samotném Krumlově, kde na hradebních kurtinách na latránské straně byl užit ochoz se zděnou předprsní a ve vnitřním městě krytý ochoz s předsezzenou hrázděnou stěnou (částečně dochován na vnější hradební zdi u bývalé Kájovské brány). Zdá se tedy, že v případě roubeného věnce na krumlovské baště jde spíše o import do českého pohraničí než o součást tehdejší místní tradice. Tato možnost také dobře vyhovuje dochovaným historickým zprávám, na něž v této souvislosti upozornila zejména D. Menclová.⁸⁸⁾ Roku 1497 byl do Krumlova povolán Petrem z Rožmberka mistr Jan Gezinger z hornorakouského Haslachu, aby vedl zdejší stavební činnost. Je pravděpodobné, že Gezinger byl několik let na to pověřen také vybudováním nové části opevnění, jehož součástí byla i nárožní bašta. Tomu by mohl nasvědčovat Gezingerův už-

82) V této souvislosti nelze nepřipomenout nejnovější dějiny stavby. Bašta do začátku 90. let sloužila obytným účelům, pak však byla bez předchozího stavebně historického průzkumu adaptována na penzion. Brzy na to byl v zájmu zvýšení kapacity tohoto atraktivního ubytovacího zařízení předložen návrh na úpravu podstřeší, který příslušné složky památkové péče bez ohledu na zcela zřejmé nebezpečí vážného poškození tesařské konstrukce zprvu akceptovaly. Především díky osobní obětavosti několika místních odborníků se podařilo nakonec tento záměr zvrátit. Bašta by měla po nutném restaurování některých prvků patřit k „nedotknutelným“ památkám Českého Krumlova.

83) Dosud se krumlovské baště věnovala okrajově pouze D. Menclová, České hrady, II, Praha 1972, s. 487 - 488, stavební vývoj bašty nebyl řešen (většinou se hovoří o „válnové“ baště).

84) Srov. O. Piper, Burgenkunde, München 1912 (nové vydání 1995), s. 332 - 334, 349, 376 - 379.

85) Srov. E. D. Schmid et al., Burg zu Burghausen, München 1991 (13. vydání), s. 28, pozn. 22.

86) O. Piper, cit. v pozn. 84, s. 349.

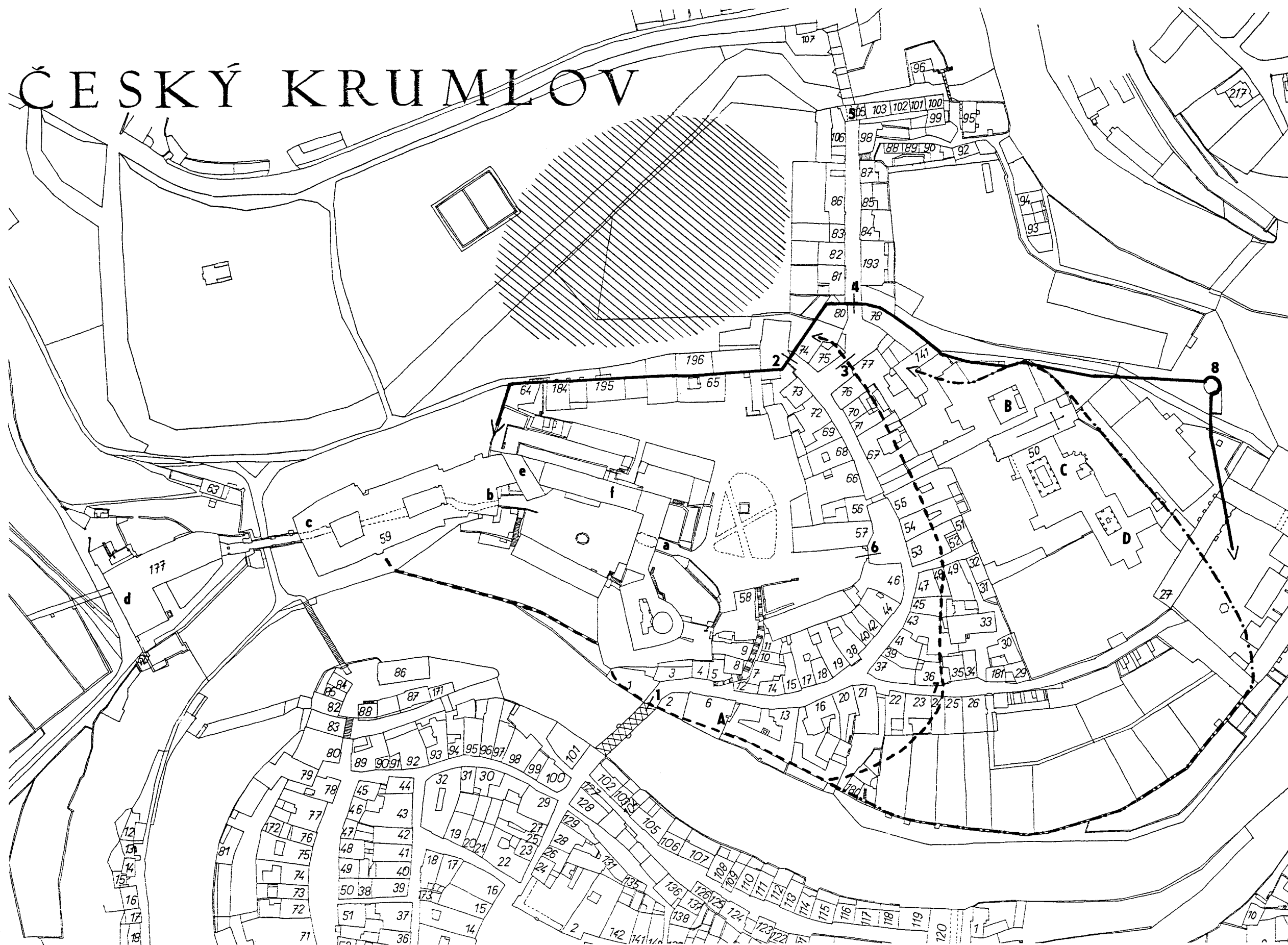
87) Dehio - Handbuch die Kunstdenkmäler Österreichs, kol. aut., Steiermark, Wien 1982, s. 266.

88) D. Menclová, České hrady, II, Praha 1972, s. 487 - 488.

Obr. 41: Plán Českého Krumlova s vyznačením dochovaných nadzemních částí fortifikačního systému. Zakresleno pouze opevnění města, Latránu, Nového Města a části hradního opevnění, kterým byla věnována pozornost v této studii. Plnou čarou dochované části hradeb, přerušovanou čarou části hradeb, jejichž autentickou hmotu nelze za současného stavu poznání prokázat. Znázorněny nejsou konstrukce, jejichž identifikace a lokalizace by byla ryze spekulativní. Znázorněný stav nelze v některých úsecích pokládat za definitivní, dalším příležitostným průzkumem může dojít k doplnění dalších relikvů hradebních zdí (kresba na podkladě plánu z archivu SÚPP - 60. léta 20. století - autor, 1999).

ČESKÝ KRUMLOV

Obr. 42: Český Krumlov. Pokus o rekonstrukci situace a vývoje opevnění Latránu a Nového Města ve středověku. Přerušovanou čarou hradební zeď Latránu (včetně hradby na jihu pod hradem), čerchovanou čarou opevnění Nového Města, plnou čarou rozšíření hradeb Nového Města a severního předhradí kolem roku 1500. Předložený návrh neřeší vývoj opevnění vlastního hradu a starších fází opevnění předhradí. Brány nejsou vyznačeny skutečnými půdorysy, ale jen kolmou čárkou.

- A - panský špitál s kostelem sv. Jošta,
 B - klášter klarisek,
 C - klášter minoritů,
 D - dům beků;
 1 - Mostecká brána,
 2 - fortna (předpokládaná původní brána Latránu),
 3 - Latránská brána vnitřní,
 4 - Latránská brána vnější,
 5 - předpokládané předsunuté opevnění na místě pozdější Budějovické brány,
 6 - předpokládaná brána do předhradí na místě dnešní Červené brány,
 7 - pravděpodobné místo vstupu z Latránu do Nového Města,
 8 - novoměstská nárožní bašta;
 a - vstup z předhradí (1. nádvoří) do 2. nádvoří,
 b - průchod z 2. nádvoří do Horního hradu,
 c - vstup do Horního hradu od západu,
 d - štítová zeď, zv. Plášť,
 e - tzv. Máselnice,
 f - tzv. Buchalterie. Šrafkami vyznačena přibližná rozloha zaniklého rybníka

(kresba autor)

ší vztah k Oldřichu Pesníterovi, který byl od 80. let 15. století budovatelem právě nového fortifikačního systému hradu v Burghausenu.⁸⁹⁾ Krumlovská bašta tak představuje jeden z nejvýznamnějších dochovaných příkladů vzájemných vlivů sousedních zemí v oblasti středověkého profánního stavitelství u nás. Stav výzkumu, možnost srovnávat relativně malý počet příkladů, nám zatím neumožňuje podrobnější zhodnocení funkčnosti roubeného střeleckého podlaží bašty. Výše jsme již upozornili na horní polopatro

zděné části stavby, které nebylo uzpůsobeno ke střelbě a velká síla zdíva spolu s jeho malou výškou ani nenasvědčují tomu, že by odsud mohlo být obsluhováno podsebití. Lehké palné zbraně roubeného podlaží, jimž odpovídá velikost střelen, museli střelci používat nejspíše v poloze vkleče. Teprve další výzkum snad umožní posoudit, zda lze na tyto detaily pohlížet jako na znak jistého vývojového stupně, míry kvalifikace stavitele nebo jiných, zatím nejasných souvislostí.

89) K tomu srov. též: V. Razím, cit. v pozn. 14.

DIE STADTBEFESTIGUNG VON ČESKÝ KRUMLOV I - LATRAN UND NEUSTADT

Burg in Český Krumlov (Krumau) wird zum J. 1253 bewiesen. Sie wurde auf einem Felsen über der Moldau als Sitz eines der Äste des mächtigen südböhmischen Adelsgeschlechts der Witigonen erbaut. Nach dem Auslöschung dieses Astes wurde Krumlov einem anderen Witigonenast vom König zediert - den Herren von Rosenberg, deren Sitz Krumlov von 1302 bis zum Anfang des 17. Jahrhunderts war. Die Herren von Rosenberg stellten das bedeutendste Adelsgeschlecht Böhmens dar und Krumlov war für die ganze genannte Zeitspanne ihre Residenz.

Die Lage der Siedlungsagglomeration wurde durch die unwiederholbare Geländekonfiguration einer Doppelschleife der Moldau bestimmt. Unter dem mächtigen Burgfelsen mit zwei mittelalterlichen Kernen befindet sich eine Vorburg, deren verwinkelte Entwicklung nur fragmental bekannt ist, und an ihrem Rand die Besiedlung unter der Burg, sogen. Latran. Außerhalb des Latrans, an der Ostseite, entstand nach der Mitte des 14. Jh. die Anlage eines Doppelklosters der Minoriten und Klarissinnen. Am gegenseitigen Moldauufer wurde eine zum J. 1309 bewiesene Stadt gegründet. Nach der Mitte des 14. Jh. entstand die sogenannte Neustadt, die sich entlang des Umrisses Latrans zwischen der Moldau und der Klosteranlage ausdehnte.

Die vorliegende Studie befaßt sich mit der Bau- und Raumentwicklung der mittelalterlichen Befestigung von Latran und der Neustadt; sie läßt also beiseite - mit Ausnahme einiger Knotenpunkte - die Befestigung der Burg und der eigentlichen Innenstadt am rechten Moldauufer.

Auf Grund des bisherigen Studiums kann man nicht mit Sicherheit die in der Literatur vorausgesetzte fließende Befestigungslinie zwischen der Vorburg und der Bebauung von Latran beweisen. Auf dieser Linie steht das jetzige Rote Tor (Abb. 42-6). Außerhalb der Vorburg verläuft die gebogene Hauptstraße Latrans, die im Südwesten zur Moldaubrücke mündet (Abb. 42-1) und im Norden auf dem Ort endet, wo eine Pforte, vermutlich Haupttor Latrans (Abb. 42-2) bewiesen ist. Etwas zweifelhaft ist ebenfalls Existenz der Befestigung der Bebauung Latrans an der Ost- und Südseite, obwohl die Analyse der Bebauung, einige Baulinien und weitere Indizien die Existenz jener Stadtmauerlinie bezeugen (Abb. 42, Strichlinie). Die Befestigung Latrans hat noch vor der Gründung der Neustadt und des Klosters entstehen müssen, also vor der Mitte des 14. Jh.; verhältnismäßig bald nach diesem Zeitpunkt verließ sie ihren primären Sinn.

Schon spätestens um die Mitte des 14. Jh. (auch archäologisch bewiesen) entstand nämlich die Befestigung der Neustadt, die im Südwesten an die Befestigung Latrans anknüpfte und im Bogen entlang der Moldau zu Mauern der Klosteranlage führte. Von dieser Befestigungslinie erhielten sich bis heute Teile der Stadtmauer an der Südseite (Abb. 42 - Strichpunktlinie). Die Mauer wird mit dem Umlauf versehen und mit einer Brustwehr abgeschlossen, die mit spaltenartigen Öffnungen durchbrochen wird. Es ist jedoch nicht auszuschließen, daß diese Mauer mit den Schießscharten erst der späteren Entwicklungsphase angehört.

Um die Mitte des 15. Jh. war nördlich der Vorburg ein Teich entstanden (Abb. 42, schraffiert), dessen Errichtung offenbar zum Bedeutungsrückgang des ursprünglichen nördlichen Tors Latrans beitrug. Der Zugangsweg wurde auf den Teichdamm verlegt und die Ringmauer Latrans brach ein neues Tor durch (Abb. 42-3).

Um die Wende des 15. und 16. Jh. errichtete man eine neue äußere Befestigungslinie der Neustadt, die die Verteidigungsfähigkeit des Ost- und Nordteils der Stadt stärken sollte. Gleichzeitig erbaute man of-

fenbar auch den nördlichen Abschnitt der Befestigung der Vorburg, die sich in dieser Richtung ausgedehnt hatte (Abb. 42 - Vollenlinie). Im Rahmen dieser Bautätigkeit errichtete man 1505 das äußere Latrantor (Abb. 42-4) und die Dreiviertelkreis-Eckbastei (Abb. 12-23, 42-8). Außerordentliche Bedeutung besitzt der in Böhmen einzigartige Teil dieser Bastei - ihr gezimmertes Obergeschoss mit Schießscharten (es ist in einer schriftlichen Nachricht datiert, mittels Dendrochronologie bestätigt; zeitgenössisch ist auch der erhaltene Kegeldachstuhl), das zu den zeitgenössischen Bauten in Österreich und Bayern zeigt (Abb. 36-40). Solche Beziehungen (besonders zu Burghausen) werden auch mittels schriftlicher Nachrichten bestätigt. Die neue Stadtmauer wurde mit einer Brustwehr mit Schießscharten abgeschlossen, der Wehrgang wurde zweifellos mit einem kleinen Pultdach überdeckt. Wahrscheinlich in selber Zeit hatte schon eine vorgerückte Befestigung am Orte des späteren Budweiser Renaissancetors existiert, das am Ende des 16. Jh. auf dem Gegenende des Teichdamms errichtet wurde (Abb. 42-5).

Die Befestigung des linken Moldauufers in Krumlov verließ bald danach ihre Bedeutung im Zusammenhang mit der Stadtentwicklung in der Renaissanceperiode. Im Rahmen der mittelalterlichen Befestigungsarchitektur in Böhmen stellt sie einen bemerkenswerten Beispiel der reicheren Grundrißentwicklung in einer bedeutenden Untertanenstadt dar. Ihr bedeutendster Teil ist die Eckbastei mit gezimmertem Dachgeschoss in der Neustadt.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Český Krumlov, Stabilkatastralkarte, 182. A - sogen. Hrůdek (Kleine Burg, in der letzteren Zeit auch Schlößel), B - Obere Burg, C - Vorburg (1. Hof), D - Latran, E - Neustadt.

Abb. 2: Plan von Krumlov aus dem Jahr 1825 (SOA Třeboň, Zweigstelle Č. Krumlov). Deutlicher Verlauf der Parzellenlinie am Orte der abgetragenen Ringmauer zwischen der Bastei und der Ecke des Klarissinenklosters.

Abb. 3: Český Krumlov, Blick vom Turm des Hrůdek nach Osten. Im Vordergrund 1. Hof mit dem sogenannten Roten Tor, hinter ihm Latran, im Hintergrund das Kloster der Minoriten (in der Mitte), der Klarissinen (links), und die herrschaftliche Brauerei (rechts). Aufnahme des Autors, 1999.

Abb. 4: Český Krumlov, Rekonstruktion des Stadtmauersystems von Latran und der Neustadt nach K. Tannich (zur Zitation in der Anm./pozn. 24).

Abb. 5: Český Krumlov, Rekonstruktion des Mauersystems von Latran und Neustadt nach V. Mencl (zur Zitation in der Anm./pozn. 25).

Abb. 6: Český Krumlov, Grundriß der die Stadtmauer wahrscheinlich beinhaltenden Häuser Konstr.-Nrr. 67-70 in Latran (nach J. Muk, Zitation in der Anm./pozn. 28).

Abb. 7: Český Krumlov, Außenseite der Stadtmauer Latrans hinter den Häusern Konstr.-Nrr. 16-20. Im Oberteil umgestaltete Schießscharten.

Abb. 8: Český Krumlov, Außenseite der Stadtmauer Latrans hinter dem Haus Konstr.-Nr. 20. Altan (rechts) liegt in der Grundrißkrümmung der Mauer an, deren Oberteil (Brustwehr des Umlaufs) aber in einer Geraden verläuft. Aufnahme des Autors, 1995.

Abb. 9: Český Krumlov, Berührung der Innenseite der Stadtmauer der Neustadt (rechts) und der Südecke der herrschaftlichen Brauerei, Konstr.-Nr. 27. An der Fassade deutlicher Eingang zum einstigen Umlauf.

Abb. 10: Český Krumlov, Außenseite der Stadtmauer der Neustadt südwestlich der Konstr.-Nr. 27 (der herrschaftlichen Brauerei). Mittelalterliches Mauerwerk aus zwei unterschiedlichen Gesteinen wurde an einigen Orten mit späteren Konstruktionen ersetzt (links). Aufnahme des Autors, 1997.

Abb. 11: Český Krumlov, Südwestfassade der herrschaftlichen Brauerei,

Konskr.-Nr. 27, auf der Abbildung aus dem J. 1764. Rechts Eingang zum Umlauf (vgl. Abb. 9), SOA (Staatliches Regionalarchiv Třeboň, Zweigstelle Č. Krumlov).

Abb. 12: Český Krumlov, Neustädter Eckbastei, Konskr.-Nr. 28. Ansicht von Südosten. Aufnahme des Autors, 1997.

Abb. 13: Český Krumlov, Neustädter Eckbastei, Konskr.-Nr. 28. Detail einer schlüsselförmigen Schießscharte mit Resten ihrer Putzeinfassung im 1. Stockwerk. Aufnahme des Autors, 1998.

Abb. 14: Český Krumlov, Neustädter Eckbastei, Konskr.-Nr. 28. Ansicht von Westen. Links ursprünglicher Teil mit schlüsselförmigen Schießscharten im 1. und 2. Stockwerk, rechts der nachträgliche Teil, der die Bastei an der Stadtseite abschloß. In der Mitte senkrechter Durchschnitt der abgetragenen Kurbine mit Umlaufabsprung, hoher Brustwehr und steilem Pultdachabdruck.

Abb. 15: Český Krumlov, Neustädter Eckbastei, Konskr.-Nr. 28. Inneres des oberen Halbgeschosses, Detail der Berührung des mittelalterlichen Mauerwerks (unverputzte Fläche links) mit der nachträglichen Abschlußmauer an der Stadtseite. Rechts Mantelabschluß der Wendeltreppe und eine Balkenwand, die die Mündung der Treppe ins Geschoss abschließt. Unter der Decke ein sekundär eingefügter starker Balken, in den das obere Treppenspindelende geankert ist (Treppe rechts hinter der Balkenwand). Aufnahme des Autors, 1996.

Abb. 16: Český Krumlov, Neustädter Eckbastei, Konskr.-Nr. 28. Detail, gezimmertes Dachgeschoss. Aufnahme des Autors, 1999.

Abb. 17: Český Krumlov, Neustädter Eckbastei, Konskr.-Nr. 28. Konstruktionsdetail vom gezimmerten Dachgeschoss mit Schießscharten und Umgang. Trennort des ursprünglichen und nachträglichen Mauerwerks.

Aufnahme des Autors, 1998.

Abb. 18: Český Krumlov, Neustädter Eckbastei, Konskr.-Nr. 28. Dachgeschoss, Detail vom gezimmerten Kranz mit zwei Schießscharten. Aufnahme des Autors, 1996.

Abb. 19: Český Krumlov, Neustädter Eckbastei, Konskr.-Nr. 28. Links Ansicht von Westen, rechts senkrechter Durchschnitt von Südosten hingesehen. 1 - Grundriss des Kellergeschosses, 2 - Grundriss des Erdgeschosses, 3 - Grundriss des 1. Stockwerkes, 4 - Grundriss des 2. Stockwerkes, 5 - Grundriss des oberen Halbgeschosses, 6 - Grundriss des gezimmerten Geschosses. Gotisches Mauerwerk schraffiert nur im Erdgeschoss (wegen der Übersichtlichkeit und der unklaren Übergänge zu späteren Bauphasen). Vermessen von Martin Černý und Koll., XII/1996.

Abb. 20: Český Krumlov, Neustädter Eckbastei, Konskr.-Nr. 28. Dachgeschoss, untere Partie des Dachstuhls mit dem gezimmerten Kranz. Aufnahme des Autors, 1996.

Abb. 21: Český Krumlov, Neustädter Eckbastei, Konskr.-Nr. 28. Dachgeschoss, Detail vom gezimmerten Kranz mit einer Schießscharte und einer Umgangsspalte. Aufnahme des Autors, 1996.

Abb. 22: Český Krumlov, Neustädter Eckbastei, Konskr.-Nr. 28. Dachgeschoss, Detail vom gezimmerten Kranz mit unikatem Schießschartenpaar. Aufnahme des Autors, 1996.

Abb. 23: Český Krumlov, Neustädter Eckbastei, Konskr.-Nr. 28. Dachgeschoss, Detail des Rollbaumunterteils in der Raummitte. Aufnahme des Autors, 1996.

Abb. 24: Český Krumlov, geschrägte Nordfassade der Quadratur des Klarissinenklosters (links), Ostfassade des nordwestlichen Barockflügels desselben (in der Mitte) und Häuser Konskr.-Nrr. 141, 78, in deren Stirnmauern Neustädter Stadtmauer erhalten ist; Ansicht von Osten. Aufnahme des Autors, 1997.

Abb. 25: Český Krumlov, Haus Konskr.-Nr. 80, dessen Straßenfassade die westliche Seitenmauer des einstigen Latrantors bildet. Rechts verstärkte zugespitzte Mauerecke. Aufnahme des Autors, 1999.

Abb. 26: Český Krumlov, Südteil der westlichen Außenseite der Stadtmauer zwischen der Nordfassade der Oberen Burg (rechts) und dem Eckhaus Konskr.-Nr. 64. Rechts Zwingermauer mit ursprünglicher Ecke und einer zugemauerten Schießscharte, in der Bildmitte ein Abschnitt der mittelalterlichen Mauer, deren untere Ecke nicht ursprünglich ist, ganz links Teil einer Mauer der sogenannten Bastion. Aufnahme des Autors, 1997.

Abb. 27: Český Krumlov, Blick aus dem Raum der sogenannten Bastion an die Nordfassade der Burg. Rechts Obere Burg, von deren Fassade nach Norden eine Ringmauer hinausläuft (vgl. Abb. 26). Ihr Oberteil (Zwingermauer der Burg) ist in die östliche Richtung gebrochen (in der Mitte) und übergeht in die untere Partie der Umfassungsmauer des Zubaus des sogenannten Mäselnice (Schmalzkasten - verputzte Fassade links). Aufnahme des Autors, 1997.

Abb. 28: Český Krumlov, Blick aus dem Raum der sogenannten Bastion zur Nordfassade der Burg. Detail der einstigen Zwingermauer (Mauerkrone nach Rekonstruktion, vgl. Abb. 26). An der Fassade Abdruck der nicht erhaltenen oberen Partie der Mauer mit kleinem Pultdach. Fassade links von diesem Abdruck wurde sekundär an die Zwingermauer angebaut. Aufnahme des Autors, 1999.

Abb. 29: Český Krumlov, Budweiser Tor, Ansicht der Außenseite von Norden. Aufnahme des Autors, 1997.

Abb. 30: Český Krumlov, äußeres Latrantor, Vermessung aus dem Jahr 1841 (OkA [Bezirksarchiv] Český Krumlov). Vor der Errichtung des Tors (links) Grundriss des Renaissancevorwerks. In der unteren Partie Anknüpfung der Korridormauer in Richtung zum Budweiser Tor deutlich.

Abb. 31: Vedute von Krumau von J. Dietaler, 1724, Ansicht von Norden. In der Mitte im Vordergrund Budweiser Tor mit der Vorstadt. Links hinter ihm äußeres Latrantor mit seinem Vorwerk, links davon Ringmauer der Neustadt mit einem quadratischen turmartigen Bau an der Klarissinenquadratur, ferner Stadtmauer mit Schießscharten und ganz links runder Eckturm; im Hintergrund herrschaftliche Brauerei. Rechts vom Budweiser Tor vor die Stadtmauer vorspringendes Gebäude der herrschaftlichen Brauerei, rechts davon die an die Mauer angebauten Häuser Konskr.-Nrr. 195, 184 und zurückspringendes Eckobjekt am Ort der jetzigen Konskr.-Nr. 64.

Abb. 32: Vedute von Český Krumlov von G. A. Hörner, um 1750, Ansicht von Norden (SZ [Staatliches Schloß] Český Krumlov). Detail mit dem System des Budweiser Tors im Vordergrund, rechts davon die durch das äußere Latrantor mit Vorwerk abgeschlossene Verbindungskorridormauer auf dem einstigen Teichdamm. Links von diesem Tor Teil der Neustädter Stadtmauer mit einem quadratischen turmartigen Bau bei der Quadratur der Klarissinen und ganz links runde Eckbastei. Aufnahme L. Pouzar.

Abb. 33: Český Krumlov, Außenseite der Umfassungsmauer der Klosteranlage hinter der Brauereigaststätte. Im Vordergrund die vorausgesetzte mittelalterliche Mauer, hinter dem Strebepeer vermutlich ein barocker Abschnitt in einer geänderten Richtung, der sich zur Ecke der barocken Presbyteriumsausdehnung der Klosterkirche lehnt. Aufnahme des Autors, 1997.

Abb. 34: Vedute des Krumauer Schloßkomplexes von G. A. Hörner, 1743, Ansicht von Südwesten (SZ Č. Krumlov). Rechts unten am Moldauufer unter der Burg die Stadtmauer.

Abb. 35: Český Krumlov, Burgfelsenabhang unter dem sogenannten Hrádek und der Eggenberger Münzprägerei (links). Unten, mit einem Abstand vom Moldauufer, Stadtmauerreste, rechts in höherer Lage Ruine eines Baus mit Fenstern vom unbekannten Zweck. Aufnahme des Autors, 1998.

Abb. 36: Beispiele gezimmerter Brustwehr mit Umgang. Oben - Burghausen, Schildmauer des Burghausens, Schnitt und Blick vom Inneren, in der Mitte - Burg Moosham, Blick vom Inneren und Schnitt, unten - Prantthof, Beispiel mit dem zweistöufigen Blockgeschoss. Nach O. Piper, Zitation s. pozn. (Anm.) 84.

Abb. 37: Radstadt an der Enns, gezimmertes Dachgeschoss mit Schießscharten und Kerbendreizeichen in der Brüstung an der nordwestlichen Eckbastei der Stadtbefestigung. Aufnahme des Autors, 1999.

Abb. 38: Burghausen, Burg, gezimmerte Brustwehr des Umlaufs mit Umgang an der Schildmauer (vgl. Abb. 36 oben). Aufnahme des Autors, 1999.

Abb. 39: Göss bei Leoben, gezimmertes Dachgeschoss der Bastei von der Befestigung des Benediktinerinnenstifts. Aufnahme des Autors, 1999.

Abb. 40: Radstadt a. d. Enns, nordwestliche Eckbastei der Stadtbefestigung, Detail einer Schießscharte mit drei Kerben, Ansicht vom Dachgeschoss. Aufnahme des Autors, 1999.

Abb. 41: Český Krumlov, Stadtplan mit bezeichneten erhaltenen Teilen des Befestigungssystems. Eingezeichnet sind lediglich die Befestigung der Stadt, des Latrans und jene Teile der Befestigung der Burg, die in der Studie behandelt sind. Vollinie - erhaltene Befestigungsmauerreste, Strichlinie - jene, deren authentische Masse nicht unter zeitgenössischem Stand der Erkenntnis beweisbar ist. Nicht eingezeichnet sind jene Konstruktionen, deren Identifikation und Lokalisation rein spekulativ wäre. Der dargestellte Zustand kann in einigen Abschnitten nicht für definitiv gehalten werden, bei gelegentlichen Erforschungen können weitere Mauerrelikte zugefügt werden. Zeichnung des Autors mit Benützung der Unterlage aus dem Archiv von SÚPP (dem Staatsinstitut für Denkmalpflege in Prag - 60. Jahre des 20. Jh.), 1999.

Abb. 42: Český Krumlov, Rekonstruktionsversuch für die Situation und Entwicklung der Befestigung des Latrans und der Neustadt im Mittelalter. Strichlinie - Befestigung der Neustadt, Vollinie - Erweiterung der Mauern der Neustadt und nördlichen Vorburg gegen 1500. Der Entwurf widmet sich der Befestigung der Burg und den älteren Entwicklungsphasen jener der Vorburg. Tore nicht mit ihrem Grundriss dargestellt, sondern nur mit einem Querschnitt. A - Herrschaftliches Hospital mit der Kirche des hl. Jodok, B - Klarissinenkloster, C - Minoritenkloster, D - Haus der Beguinen; 1 - Brückentor, 2 - Pforte (vorausgesetzte ursprüngliches Tor des Latrans), 3 - inneres Latrantor, 4 - äußeres Latrantor, 5 - vorausgesetzte vorgerückte Befestigung am Ort des späteren Budweiser Tors, 6 - vorausgesetztes Tor der Vorburg am Ort des jetzigen Roten Tors, 7 - vorausgesetzter Übergangsort zwischen dem Latran und der Neustadt, 8 - Neustädter Eckbastei; a - Eingang in der zweiten Burghof von der Vorburg (vom 1. Hof), b - Durchgang vom zweiten Hof in die Obere Burg, c - Eingang in die Obere Burg von Westen, d - Schildmauer, Plášť (Mantel) genannt, e - Mäselnice (Schmalzkasten), f - sogenannte Buchalterie. Mit Schraffierung wird die annähernde Lage des einstigen Teichs bezeichnet. Zeichnung des Autors, 1999.

(Übersetzung J. Noll)